

برساخت مسأله اجتماعی کرونا و مواجهه با ابعاد مختلف آن

ربابه دریس حمادی^۱، مریم ایرجی^۲

^۱ دانشجوی دکترای زبان‌شناسی عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال (نویسنده مسئول)

^۲ استادیار دانشکده زبان‌های خارجی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

چکیده

پژوهش حاضر، با هدف بررسی چگونگی شکل‌گیری یک مسأله اجتماعی به صورت اعم، و برساخت مسأله اجتماعی کرونا به طور اخص در جامعه ایران و جامعه جهانی و ابعاد مختلف اثرات همه‌گیری کرونا در جامعه و شیوه‌های مقابله با آنها انجام شد. روش تحقیق بر حسب هدف از نوع بنیادین و به لحاظ ماهیت و روش از نوع توصیفی-تحلیلی بود، که در آن از روش تحلیل مبانی برای بررسی مسأله برساخت اجتماعی کرونا بهره‌گیری گردید. در تبیین ادبیات پژوهش از مطالعات کتابخانه‌ای و به منظور گردآوری اطلاعات با در نظر گرفتن ماهیت پژوهش از روش‌های اسنادی بهره‌گیری شد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد براساس آخرین نظرسنجی جهانی ۶۳ درصد از پاسخ‌دهندگان در سراسر جهان عنوان کردند که قیمت مواد غذایی و لوازم خانگی در کشور آن‌ها از زمان شیوع ویروس کرونا افزایش یافته است. تولید ناخالص جهانی نیز در سال ۲۰۲۰ حدود ۱٫۵ واحد درصد کاهش یافت. در مجموع به نظر می‌رسد که بنگاه‌ها در شرایط پساکرونا به صورت جدی نیازمند کمک‌های دولت هستند. استفاده از روش‌هایی نظیر فروش اینترنتی می‌تواند از راهکارهای بهبود عملکرد کسب‌وکارها باشد. تعامل بیشتر دولتمردان و نخبگان با آحاد مردم به ویژه اقشار آسیب‌پذیر، برنامه‌ریزی مدون برای بیان واقعیت‌های موجود و هشدارهای لازم بهداشتی در مورد کرونا، گسترش و تقویت چتر حمایتی دولت برای اقشار آسیب‌دیده، و تقویت زیرساخت‌های ارتباط اینترنتی به ویژه در نقاط دور افتاده به همراه آموزش استفاده از شبکه‌های مجازی و اینترنت و گوشی‌های هوشمند موبایل برای استفاده از امکانات آموزش مجازی و بانکداری الکترونیکی از جمله استراتژی‌های مؤثر برای مقابله با ابعاد اجتماعی بحران همه‌گیری کرونا محسوب می‌شوند.

واژه‌های کلیدی: برساخت گرایی، مسأله اجتماعی کرونا، تجربه زیست جهانی، جمع گرایی، فاصله گذاری اجتماعی

۱. مقدمه

اصطلاح بر ساخت گرایی اجتماعی اولین بار به وسیله پیتیر برگر و تامس لاکمن در سال ۱۹۶۶ در کتاب "ساخت اجتماعی واقعیت"، ابداع و منتشر شد، که نظریه ای جامع شناختی در زمینه رفتار شناختی محسوب می شود که بر مبنای آن، انسان به صورت اجتماعی رشد می کند و دانش و آگاهی از طریق تعامل و کنش متقابل با دیگران "برساخته" می شود. نظریه آن ها بر اساس تلفیق جامعه شناسی معرفت آلفرد شووتس و مفهوم نهادهای دورکیم بنا شده و سعی در پاسخ دادن به این سؤال دارد که معنای ذهنی چگونه تبدیل به واقعیت اجتماعی می شود؟ تأکید این نظریه بر لزوم بازنگری و تردید در شیوه های درک ما از جهان، از جمله درک خودمان که بدیهی تلقی شده، دید انتقادی نسبت به آن می باشد. بر ساخت گرایی اجتماعی با تأکید بر لزوم نگرش انتقادی نسبت به آن چه وقتی به جهان می نگریم به فرمان می رسد می تواند فارغ از هر چون و چرایی ماهیت آن را دریابد [۱].

در تحلیل مبتنی بر تفکر، اصل اول درک و قبول قانون احتمالات و احتیاطات می باشد، که همان پذیرش علمی و منطقی احتمال عدم قطعیت و عدم برآورد علمی تحلیل های صورت گرفته، یا به عبارتی قبول تفاوت موجود در تحلیل مبتنی بر قطعیت (داده های محتوم و مشخص) و عدم قطعیت از نظر وجودی و اثری است. میزان درایت و تعقل افراد به اندازه پذیرش اصل احتمال و احتیاط توسط آن ها سنجیده شده و قبول این واقعیت باعث سوق یافتن و هدایت ما از سطح انتزاعی و ادعا (فرضیه) به سطح اثربخشی و اجرایی می گردد. در این میان، بر ساخت مسأله اجتماعی کرونا و مواجهه با ابعاد مختلف اجتماعی آن، و پیش بینی و ترسیم افق جهان پساکرونا از این قاعده مهم تبعیت می نماید و در بیان و قبول تحلیل های ارائه شده در این پژوهش می بایست جانب احتیاط را مراعات کرد، تا منجر به نوعی بی مبالاتی ناخواسته نگردد [۱]. تصور جهان پساکرونا بدون در نظر گرفتن شرایط عینی، واقعی و تأثیرات برجای گذاشته برساختارهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی که طی همین مدت کوتاهی که از همه گیری ویروس کووید-۱۹ گذشته؛ امکان پذیر نبوده و صرفاً امری سطحی نگرانه و غیرواقع گرایانه تلقی می گردد.

فروپاشی هیمنه پوشالی علمی، اقتصادی، و پزشکی ابرقدرت ها و کشورهای پیشرفته جهان (به خصوص آمریکا و اروپا) در مواجهه با ویروس کرونا و پی بردن به عجز و ناتوانی انسان در عرصه های مختلف زندگی، و ناتوانی های واقعی انسان ها از دیگر جنبه های مهم و بارز توجه به شواهد دوران همه گیری کرونا محسوب می شود، که می تواند منجر به شناخت نقاط ضعف امروز و بن بست های فعلی و تلاش برای یافتن راه حل های آتی برای خروج از این بن بست ها و برطرف کردن نقاط ضعف فعلی گردد. برای تحلیل برساخت و تحلیل مبانی بحران اجتماعی کرونا و ابعاد مختلف آن باید به عنوان یک قاعده کلی، زمان، مکان و شرایط زندگی انسان ها در دوره فعلی نیز به دقت مورد ملاحظه قرار گیرد، چرا که چگونگی کنش گیری آگاهانه و مقابله با بحران های جدی، نظیر همه گیری کرونا در هر جامعه بستگی و ارتباط مستقیم با سطح آگاهی عمومی و میزان همدردی و مشارکت عمومی افراد آن جامعه دارد. در نهایت، تک تک آحاد مختلف جامعه در هر قشر و شغلی که هستند، باید دنیای پساکرونا را بسازند، که آینده نسل فعلی و نسل بعدی و نسل های پس از آن به این موضوع بستگی دارد [۴]. پس جا دارد تا دنیای پساکرونا بر اساس واقعیات و شواهد عینی ساخته شود نه بر اساس حدس و گمان و جهت گیری ها و تعصبات نابجای عده ای از افراد. جان مایه بر ساخت دوران پساکرونا همانا توانایی ها، اندیشه، آگاهی و اراده انسان هایی است که با تمام وجود بحران همه گیری کرونا را تجربه کرده و از آن جان سالم به در برده اند. درک تعادل و اعتدال میان نیروها، انرژی ها و اثرها از دیگر قواعد تحلیل جهان در دوران بعد از کرونا است. با به هم ریختن تعادل همه چیز در دنیا توسط کرونا، ساختن جهان پس از کرونا نیاز

به اندیشیدن به تعادل تازه‌ای دارد، که در آن تعادل‌های معقول انسانی در دنیایی عاری از افراط و تفریط بر اساس اصول خردورزی حاصل می‌گردد [۵].

در جامعه در حال گذار و در حال توسعه ایران که روابط و مناسبات اجتماعی و بویژه مناسبات قدرت در آن روز به روز پیچیده تر می‌شود، مسائل اجتماعی تبدیل به موضوعی پیچیده و چند بعدی شده است. از طرفی از آن جا که اقتصاد و شرایط مالی یکی از مؤلفه‌های اصلی تعیین کننده سطح رفاه اجتماعی و روابط و مناسبات اجتماعی و نیز مناسبات قدرت و حکمرانی خوب در جامعه محسوب می‌گردد، و بخصوص در کشور ایران به خاطر وجود بحران‌های شدید ملی و تحریم‌های اقتصادی وضعیت معیشتی اکثریت اقشار مردم در مضیقه شدید قرار گرفته و سایر ابعاد زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی آن‌ها را تحت شعاع خود قرار داده، لذا برای شناخت دقیق و همه جانبه ابعاد اجتماعی بر ساخت مسئله اجتماعی کرونا در ایران و سایر کشورهای جهان نیاز به شناخت و تحلیل دقیق تأثیر همه گیری کرونا بر شرایط اقتصادی و مشاغل و نیز درآمد دولت‌ها، به وضوح و بیش از پیش مشاهده می‌شود. لذا در پژوهش حاضر به صورت پررنگ تری نسبت به سایر پژوهش‌های مشابه در حیطه علوم اجتماعی به بررسی ابعاد اقتصادی همه گیری کرونا پرداخته شد، تا تأثیر این ابعاد بر بحران‌ها و تغییرات بوجود آمده در میان خانواده‌ها و جوامع از دیدگاه جامع تر، دقیق تر و مستندتری مورد بررسی قرار گیرد.

۲. روش‌ها و ابزار

در پژوهش حاضر، روش تحقیق بر حسب هدف از نوع بنیادین و به لحاظ ماهیت و روش از نوع توصیفی-تحلیلی می‌باشد، که در آن از روش تحلیل مبانی برای بررسی مسئله بر ساخت اجتماعی کرونا بهره‌گیری می‌شود. در روش تحلیل مبانی پژوهش‌گر به جای بررسی یک مفهوم، به تحلیل و بررسی گزاره‌هایی می‌پردازد که مفروضه‌ها و مبانی آشکار و پنهان یک رویکرد، نظریه یا دیدگاه خاص محسوب می‌شوند. به همین دلیل، به منظور دستیابی به مبانی و مفروضه‌های فلسفی و جامعه شناختی رویکرد بر ساخت‌گرایی اجتماعی در پژوهش حاضر از روش تحلیل مبانی استفاده می‌شود. در تبیین ادبیات پژوهش از مطالعات کتابخانه‌ای و به منظور گردآوری اطلاعات با در نظر گرفتن ماهیت پژوهش از روش‌های اسنادی بهره‌گیری شده است.

۳. بیان مسئله

در نقد عقل محض، کانت از شرایط و مؤلفه‌های غیرتجربی سخن می‌گوید که در تکوین معرفت و دانش تجربی ما نسبت به عالم پیرامون خود، کاملاً دخیل هستند. به عقیده کانت، تمام مؤلفه‌های دخیل در تکوین معرفت ما از عالم پیرامون، نمی‌توانند از نوع تجربی باشند، و زمان و مکان صورت‌های پیشینی شهود هستند و مقولاتی همچون فاهمه^۱ و من استعلامی^۲ که پیشینی و غیر تجربی محسوب می‌شوند، از جمله شرط‌های لازم برای شکل‌گیری درک و شناخت ما از جهان پیرامون هستند. بدون تحقق این شروط، قضایای تألیفی پیشینی (قضایای ریاضی و فیزیکی) روشن نمی‌شوند و هرگز شناختی از جهان خارج صورت نمی‌پذیرد. بنا بر تلقی کانت، شهود به سه دسته تقسیم می‌شوند: شهودهای غیرتجربی مشتمل بر شهود زمانی و مکانی-مقولات مربوط به مفهوم بنیادین فاهمه-من استعلامی که بدون فرض گرفتن آن‌ها نمی‌توان تجربه‌ای از جهان خارج کسب نمود. با وجودی که تمامی این شهود ریشه داخلی داشته و از جهان خارج گرفته نشده‌اند، اما در تکوین تجربه ما از جهان پیرامون خود دخالت تام دارند. به عبارت دیگر، در چنین فضایی است که معرفت ما نسبت به جهان پدیداری شکل

^۱ Understanding Categories

^۲ Transcendental ego

می‌گیرد. بنابراین، سوژه متافیزیکی (فراماده) یا وحدت ادراک استعلایی که در مرز عالم معرفت قرار دارد مهم‌ترین مفهوم در فلسفه کانت به حساب می‌آید که این سه مؤلفه هم در آن‌ها وجود دارد و آگاهی ما را قوام می‌بخشد [۲].

عموم مباحثی که در باب نقد عقل محض مطرح می‌شوند، از این جهت که شروط و مبانی را در اختیار ما قرار می‌دهند تا معرفت ما را نسبت به همین عالم پدیداری بر اساس فلسفه کانت تفسیر کنند، ناظر به بررسی سوژه متافیزیکی می‌باشند. عالم متافیزیکی محکوم به تبعیت از عالم ماده و قوانین طبیعت بوده و سوژه و مدرک و شواهد در آن راهی ندارد. عقل نظری و عقل عملی به لحاظ ماهوی به یکدیگر شباهت دارند. این عقل نظری است که مبادرت به شناسایی پدیده‌ها و وقایع جهان پیرامون خود می‌کند، اما در زمان بر ساخت و آفرینش، این عقل عملی است که پای به میدان می‌گذارد. به باور کانت، اخلاق حاصل بر ساخت و برگرفته از عقل عملی است. هر چند، عقل نظری وظیفه دارد تا نسبت به عالم پیرامون معرفت پدیداری کسب کند، اما از آن جا که به عقیده کانت ردپا و نشان‌های ارزش‌های اخلاقی همچون خوبی، بدی، بایدها و نبایدها... را نمی‌شود در عالم خارج یافت، لذا گزاره‌های اخلاقی در مرتبه معرفت‌بخشی نیستند. با این وجود، می‌شود از اخلاق و ارزش‌های اخلاقی به منظور صورت‌بندی مدعیات اخلاقی بهره جست. اخلاق بر اساس تعریف کانت، ریشه در جهان متافیزیکی دارد [۲۷].

شهرها، مکان‌هایی برای تجارت، ملاقات، گفتگو، استراحت، تفریح و کار شمار زیادی از شهروندان هستند که عملکردها و کاربردهای و نیازهای مختلف شهروندان را برآورده می‌سازند. از سوی دیگر، ورود ویروس کرونا و همه‌گیری آن در جهان باعث شد که شهرها کارایی و عملکرد خودشان را تا حدود زیادی از دست داده و دیگر نتوانند پاسخگوی نیازهای شهروندان خود باشند. از طرفی، شمار زیادی از مردم هنوز به سبک زندگی کرونایی آشنایی نداشته و به آن عادت نکرده‌اند، و تلاش آن‌ها برای حفظ هماهنگی سبک زندگی گذشته خودشان، برای سلامت خودشان و جامعه خطرناک به نظر می‌رسد، از طرفی، بحران همه‌گیری کرونا به وضوح نشان داد که شهرها برای مقابله با چنین بحران‌های پیچیده و گسترده‌ای آمادگی و انعطاف لازم را برای برطرف کردن مشکلات بوجود آمده، ندارند. کما این که، خیلی از شهرها در بحران‌هایی مثل سیل و زلزله هم مانند بحران کرونای دچار آشفتگی، بی‌نظمی، ناامنی و کمبود منابع می‌شوند [۶،۷].

برساخت‌گرایی اجتماعی، یک نظریه دانش است که بیان می‌دارد، خصوصیات فردی - مثل جنسیت، نژاد، رده اجتماعی، توانایی فردی، و تمایلات جنسی - که عمدتاً غیرقابل تغییر و کاملاً بیولوژیک در نظر گرفته می‌شوند، محصول تعریف و تفسیر انسانی است که بوسیله بسترهای فرهنگی و تاریخی - مثل مفهوم مرد و زن، سیاه و سفید، و... در جامعه - شکل می‌گیرند [۱]. این گونه است که، برساخت‌گرایی اجتماعی شیوه‌هایی را برجسته می‌سازد که طبقه‌بندی‌های اجتماعی مفاهیمی در نظر گرفته می‌شوند که از طریق فرآیندهای تاریخی درون نهادهای اجتماعی و فرهنگ‌های مختلف، بوجود آمده، تغییر کرده و بازتولید می‌شوند. منظور از بیان این مطلب، آن نیست که تغییرات جسمی درون بدن افراد را انکار کنیم، بلکه مقصود آن است که انسان‌ها رده‌های اجتماعی را بر مبنای خصوصیات جسمی مشخصی بوجود می‌آورند، و به هر کدام از این رده‌بندی‌ها معنای خاصی می‌بخشند، و بعد بر اساس خصوصیات جسمی افراد، آن‌ها را در این رده‌بندی‌ها قرار می‌دهند. طبقه‌بندی‌ها به صورت طبیعی یا ثابت نیستند، و خط و مرزهای اطراف آن‌ها همواره در حال عوض شدن است. این طبقه‌بندی‌ها مورد بحث و جدل قرار گرفته و طی دوره‌های تاریخی مختلف و در میان جوامع مختلف از نو تعریف می‌شوند. بنابراین، چشم‌انداز برساخت‌گرایی اجتماعی به معنایی می‌پردازد که از طریق مشخص کردن و طبقه‌بندی گروه‌های مردم، تجربه و واقع‌گرایی در بستر اجتماعی به وجود می‌آید [۵، ۱].

یک نفر برساخت‌گرایی اجتماعی، برای شناخت جهان به آن نزدیک شده و دانسته‌های "وجوب‌گرایان" یا طرفداران قطعیت بیولوژیک (زیست‌شناسی) را در خصوص شیوه‌های معمول تفکری ما نسبت به نژاد، جنسیت و تمایلات جنسی را به چالش

می‌کشد. مفاهیم مربوط به ناتوانی یا معلولیت هم به همین‌گونه در بستر و چارچوب روابط قدرت در جامعه ساخته می‌شود. مدل پزشکی ناتوانی یا معلولیت، تفاوت‌های جسم و ذهن را چارچوب‌بندی کرده و چالش‌ها را به شکل نواقصی در نظر می‌گیرد که باید آن را در هر شخص برطرف کرد. مدل اجتماعی ناتوانی یا معلولیت، تمرکز خود را به سمت جنبه‌های ناتوان کننده جامعه (تفاوت‌های جسمی، حسی یا ذهنی و روحی) برای اشخاص دارای معلولیت معطوف می‌سازد، که در آن جامعه است که افراد دچار معلولیت را ناتوان می‌سازد. به همین دلیل، ناتوانی به شکلی از ظلم و ستم گفته می‌شود که در آن افراد دچار معلولیت به صورت افراد پست‌تر از کسانی که سالم هستند، تصور می‌شوند و در جامعه بی‌ارزش و طرد می‌گردند. این چشم‌انداز و باور، خودش را در چارچوب‌های ساختاری نمودار ساخته، که باعث محدود شدن دسترسی افراد دچار معلولیت در جامعه می‌گردد [۱۰].

حال سؤال این است که: دلالت‌های مربوط به روش‌های برساخت‌گرایی اجتماعی برای درک و شناخت دنیا کدامند؟ از آن‌جا که برساخت‌گرایان اجتماعی رده‌های مختلف تفاوت‌ها را براساس زمینه‌های تاریخی و جغرافیایی به صورت سیال، دینامیک و متغیر بررسی و تحلیل می‌کنند، یک دیدگاه برساخت‌گرایی اجتماعی نشان می‌دهد که نابرابری‌های موجود، نه گریزناپذیر هستند و نه غیرقابل تغییر. این دیدگاه به صورت اخص، برای عملگرایان و اهداف رهایی بخشی جنبش‌ها و تئوری‌های حمایت از زنان سودمند واقع می‌شود. برساخت‌گرایی اجتماعی از طریق محوریت دادن به فرآیندهایی که نابرابری و روابط قدرت از طریق آن‌ها باعث تولید نژادپرستی، و نابرابری جنسیتی می‌شوند چالش‌های اقلیت‌هایی را تحلیل می‌کند که ضرورتاً یا ماهیتاً زبردست و پست‌تر از اکثریت جامعه به آن‌ها نگریسته شده است. به علاوه، برساخت‌گرایی اجتماعی رده‌هایی را که مردم را از طریق کشف خاستگاه‌های تاریخی، فرهنگی و نهادی گروه‌های تحت بررسی قرار می‌دهد، در سلسله مراتب قدرت گرد هم می‌آورد. برساخت‌گرایی اجتماعی به این طریق، چالش‌های مربوط به نابرابری‌های اجتماعی را با آشکار سازی تولید و بازتولید نظام‌های نابرابری دانش و قدرت، تجزیه و تحلیل می‌نماید [۹].

هدف از پژوهش حاضر، بررسی چگونگی شکل‌گیری یک مسأله اجتماعی به صورت اعم، و برساخت مسأله اجتماعی کرونا به طور اخص در جامعه ایران و جامعه جهانی و ابعاد مختلف اثرات همه‌گیری کرونا در جامعه و شیوه‌های مقابله با آن‌ها می‌باشد. همچنین، نیم‌نگاهی هم به دوران پساکرونا و تغییرات بوجود آمده در آن نسبت به گذشته می‌شود. به منظور بررسی ابعاد مختلف بحران همه‌گیری کرونا و ابعاد مختلف آن در جامعه سعی شده تا با ارائه دلیل و مستندات به پرسش‌های زیر پاسخ داده شود:

۱- مسأله اجتماعی چگونه شکل می‌گیرد؟

۲- برساخت مسأله اجتماعی کرونا و ابعاد مختلف آن در جامعه چگونه است؟

۳- راهکارهای برون رفت از بحران کرونا و مدیریت دوران پساکرونا بر چه عواملی استوار می‌باشد؟

در ادامه، به منظور پاسخ دادن به پرسش‌های فوق، ابتدا به چگونگی شکل‌گیری یک مسأله اجتماعی پرداخته شده و سپس، بازتاب اثرات کرونا بر زندگی آحاد مردم بررسی می‌گردد.

۴. چگونگی شکل‌گیری مسأله اجتماعی

اصطلاح مسأله اجتماعی، معادل‌ها و مصادیق مختلفی در زبان فارسی پیدا کرده که گاهی باعث تغییر برداشت افراد از به کارگیری این مفهوم در زبان فارسی شده است. علاوه بر ترجمه‌های مختلفی که برای این اصطلاح ارائه شده، به طور ذاتی با

ابهامات مفهومی نیز همراه است که سبب شده بیشتر در کنار اصطلاحاتی همچون آسیب و کژروی اجتماعی قرار گیرد و در پاره‌ای موارد سبب شده تا حوزه‌های آسیب‌شناسی و مسائل اجتماعی در یک صف قرار داده شوند، و گاهی هم این دو حوزه از یکدیگر تفکیک شده و به صورت مجزا مطرح می‌شوند. تعاریف مختلفی که صاحب‌نظران از مفهوم مسأله اجتماعی ارائه دادند و نیز تعاریف مطرح شده در رویکردهای مختلف علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی از مسأله اجتماعی نشان می‌دهد که برای این مفهوم نمی‌توان مؤلفه‌های خاص و مشخصی در نظر گرفت. اما، اگر به دقت به مؤلفه‌های در نظر گرفته شده برای مسأله اجتماعی در هر کدام از تعاریف مختلف توجه شود، مشاهده می‌گردد که می‌توان ویژگی‌های مسأله اجتماعی را در چندین مؤلفه دسته‌بندی نمود. با بررسی تعدد و پراکندگی تعریف مسأله اجتماعی در مطالعات اسنادی، در مجموع هجده ویژگی مطرح و شاخص در شناسایی یک مسأله اجتماعی توسط صاحب‌نظران شناسایی و اولویت‌بندی شدند. از میان این هجده ویژگی سه ویژگی از همه مهم‌تر و شاخص‌تر طبقه‌بندی شدند که عبارتند از: مغایرت پدیده (مسأله اجتماعی) با ارزش‌های شمار زیادی از افراد جامعه - وجود اجماع و باور جمعی برای ارائه راه حل و ناظر بودن بر عملکرد نامناسب نظام‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی بودن پدیده (مسأله اجتماعی). این امر نشان می‌دهد که مسأله اجتماعی فرا فردی و جمعی بوده، به همین دلیل، جهت ارائه راه حل برای رفع آن باید اصلاحات سیستمی صورت پذیرد و فقط با اصلاح فردی این مسأله برطرف نخواهد شد [۹].

بنابراین، در اول قدم پیش از هر اقدامی جهت برطرف کردن یک مسأله اجتماعی ابتدا باید به شناخت و درک همه جانبه‌ای از موضوع دست یافت. از سویی، با توجه به پیچیدگی‌هایی که در شناخت مسائل اجتماعی و ابعاد مختلف آن وجود دارد، تحقیقات کاربردی و عملی که تا حدودی این فهم و درک و شناخت از مسائل اجتماعی را افزایش دهد، می‌تواند علاوه بر سیاست‌گذاران، جامعه را در حل مسائل عمده اجتماعی و دست‌یابی به جامعه‌ای با مسائل و مشکلات کمتر، یاری کند. هر چند، شمار مطالعات و فعالیت‌های انجام شده در حوزه مسائل اجتماعی روز به روز در حال افزایش است، اما کماکان خلأهای مطالعاتی در این حیطه به شدت احساس می‌شود. به گونه‌ای که، به سختی می‌توان به تعریف جامعی دست یافت که تمامی جنبه‌های موضوع و ابعاد مختلف و پیچیده و گسترده مسأله اجتماعی را در بر داشته باشد. به طور کلی، مسأله اجتماعی با ترکیبی از معیارهای عینی و ذهنی تعریف می‌شود. امروزه، پیچیدگی‌ها و ابعاد گسترده مسأله اجتماعی تفکیک آن از مفاهیمی مثل جرم، آسیب اجتماعی، انحراف اجتماعی، مشکل اجتماعی و بزهکاری را دشوار ساخته است [۹].

در جامعه در حال گذار و در حال توسعه ایران، که روابط و مناسبات اجتماعی و بویژه مناسبات قدرت در آن روز به روز پیچیده‌تر می‌شود، مسائل اجتماعی تبدیل به موضوعی پیچیده و چند بعدی شده که شناخت دقیق و همه‌جانبه آن نیاز به همفکری و کنکاش عمیق فکری و علمی دارد. مسائل اجتماعی بی‌شماری در هر جامعه‌ای وجود دارد که بستگی به ساختار اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی و پیشینه تاریخی آن جامعه دارد و برای برطرف کردن این مشکلات یا دست کم، کاهش اثرات آن‌ها در جامعه نیاز به شناخت و بررسی دقیق و علمی است. بررسی حوزه مسائل اجتماعی در کشور، طی چند سال اخیر تبدیل به یکی از حوزه‌های مطالعاتی جدی و شاخص در عرصه آکادمیک و دانشگاهی شده است. به گونه‌ای که برای شناسایی و اولویت‌بندی مسائل عمده اجتماعی کشور و ارائه راهکارهایی برای مدیریت و برطرف کردن آن‌ها، رشته‌ها و گرایش‌های دانشگاهی متعددی بوجود آمده و سمینارهای و همایش‌های زیادی جهت بررسی و تحلیل مسائل اجتماعی ایران تشکیل شده است [۱۱].

لی (۲۰۰۳) با بررسی سیر تاریخی گفتمان مسائل اجتماعی در غرب نشان داد که طی دهه‌های اخیر به طور کلی تعریف مسائل اجتماعی از گناه به جرم و در نهایت به بیماری تغییر پیدا کرده است. آرتور کلینمن در اثر مشهورش: "روایت‌های بیمار

بودن"، شرح می‌دهد که مسائلی مثل گرایش به مصرف الکل و سوء رفتار با کودکان چطور به صورت علائمی از آسیب شناسی خانواده در نظر گرفته می‌شود، در حالی‌که، تا پیش از این به عنوان مسائل اخلاقی، مذهبی یا حتی جنایی در نظر گرفته می‌شدند، اما در بساخت نوین این مسائل به صورت مسائل پزشکی و سلامتی بازتعریف شدند. تعریفی که از سوی برخی محققان از مسأله اجتماعی ارائه می‌شود، در تقابل و تمایز با مسأله فردی بیان می‌گردد. به این معنا که مسائل اجتماعی، وضعیت‌ها و عللی هستند که راه‌حل آن‌ها در بیرون افراد و محیط بی واسطه‌ی خودشان می‌باشد. اما میلرز بر این باور است که یک مسأله فردی می‌تواند تبدیل به مسأله‌ای اجتماعی گردد، اگر شماری از افراد جامعه بر اثر بروز شرایط خاص اجتماعی به صورت مشترک چنین مشکلی برایشان پیش بیاید [۱۴].

کرون (۱۳۹۰) با بررسی و جمع‌بندی مباحث مختلف در خصوص مسائل اجتماعی وجود موارد زیر برای آن ضروری می‌داند: اولاً، وضعیت اجتماعی خاصی که عامل بوجود آمدن مشکلات فردی در جامعه می‌شود. دوماً، امکان دارد مسائل اجتماعی در هر سه سطح محلی، کشوری و جهانی مطرح شوند (که مسأله همه‌گیری کرونا جزء هر سه دسته محلی و کشوری و جهانی محسوب می‌شود). سوماً، مسائل اجتماعی دو بعد درک ذهنی و مشاهده تجربی (عینی) دارند [۱۴].

بازتاب اثرات کرونا بر زندگی آحاد مردم چگونه است؟

با شروع و ادامه پاندمی کرونا در جهان به عنوان بزرگ‌ترین چالش بین‌المللی بعد از جنگ جهانی دوم، تصویر تازه‌ای از "تجربه زیست جهانی" و "تغییر زیست نظام بهداشتی شکل گرفت. کرونا به عنوان یک پدیده نوظهور جهانی، نه تنها در صدر اخبار تمام خبرگزاری‌های رسمی و غیررسمی جهان جای گرفت، بلکه در عین حال حجم عمده تبادلات فضای مجازی، گفتگوها، سمینارها و جلسات مجازی و حقیقی، و محیط‌های اداری و کاری و خانواده‌ها را هم در برگرفت و حتی توانست باعث تغییر باورها و انگاره‌های ذهنی بشر قرن بیست و یکم در خصوص پیشرفت‌های علوم و بخصوص علم پزشکی در مقابله با بیماری‌ها شود. از طرفی، با شیوع پاندمی کرونا نیاز به رعایت مسائل بهداشتی و استفاده از ماسک و محلول‌های ضدعفونی و فاصله‌گذاری اجتماعی به شدت افزایش پیدا کرده و موجب بوجود آمدن سبک جدیدی از زندگی اجتماعی در سراسر کشورهای جهان گردید. هر چند، همه‌گیری کرونا توانسته ظرف مدتی نسبتاً کوتاه، تغییرات بسیار بنیادینی در مناسبات و روابط و مراودات اجتماعی جهانی ایجاد نماید، اما از آن‌جا که عنصر زمان در تبیین و تحلیل پدیده‌ها و رخدادهای اجتماعی و فرهنگی نقش بسیار تعیین‌کننده‌ای دارد، لذا با توجه به زمان نسبتاً کوتاهی که از همه‌گیری کرونا می‌گذرد، امکان انجام مطالعات بنیادین در خصوص تغییرات ایجاد شده به واسطه کرونا در بنیان‌های زیستی، فرهنگی، اجتماعی، بهداشتی و سبک زندگی مردم، هنوز فراهم نشده است [۵،۶].

با وجودی‌که، در حال حاضر امکان ارزیابی و متوقف ساختن تلفات و خسارات جبران ناپذیری که همه‌گیری کرونا در کشورهای مختلف به بار آورده وجود ندارد، اما تجربه اندوخته گسترده به دست آمده در طی این مدت در مقابله با این همه‌گیری این امیدواری را بوجو آورده که مردم و دولت‌های سراسر جهان بتوانند در مقابله با بحران‌ها و حوادث بعدی که ای بسا وخیم‌تر از همه‌گیری کرونا باشند، از این تجربه اندوخته نهایت بهره‌برداری را نموده و نتایج به مراتب بهتری کسب نمایند. شیوه همه‌گیری کرونا مانند سایر همه‌گیری‌هایی که در طول تاریخ حیات بشر بر انسان‌ها حادث گشته (از جمله همه‌گیری طاعون بزرگ در قرون وسطی در اروپا و تولد جامعه مدرن در ۱۳۰۰ میلادی، همه‌گیری ویروس آبله که باعث بوجود آمدن نظام مطبوعات و رسانه‌ای آزاد پس از دهه ۱۹۸۰ میلادی شد، همه‌گیری ویروس آنفلونزای اسپانیایی و همه‌گیری بیماری وبا در اوایل قرن بیستم که باعث پیشرفت‌های نوین شگرفی در علم پزشکی و نظام بهداشتی گردید، همه‌گیری ویروس سارس در سال ۲۰۰۳ میلادی که موجبات رشد تجارت الکترونیک را فراهم ساخت، و در نهایت همه‌گیری ویروس

کووید-۱۹ که باعث توسعه و رشد سراسر جهان و ظهور و رونق پول‌های الکترونیکی و سیستم‌های فروشگاهی و توزیع اینترنتی در سراسر جهان و ایران شده، باعث ایجاد موجی از تحولات و نوآوری در نظام سلامت و بهداشت جامعه و تغییر سبک زندگی افراد گردید [۷]. اثرات و تبعات همه‌گیری کرونا را می‌توان از جهاتی مختلفی از جمله فرهنگی، اقتصادی، زیست محیطی، روانی، مذهبی، فقهی و سیاسی مورد توجه و بررسی قرار داد. البته همان گونه که قبلاً گفته شد، تمامی این اثرات را نمی‌شود منفی و ویران گر ارزیابی نمود، بلکه به جهاتی می‌توان ادعا کرد که همه‌گیری کرونا تا حدودی باعث کاهش مصرف سوخت‌های فسیلی، آلودگی‌های زیست محیطی، کاهش گازهای گلخانه‌ای و آلاینده‌ها، و نیز خلوت شدن شهرها و جلوگیری از رفت و آمدهای غیرضروری، کاهش آمار تصادفات و مرگ و میر ناشی از آن و کاهش چشم‌گیر آمار مرگ و میر ناشی از آلودگی هوا و بیماری‌های تنفسی در سراسر جهان شده که از این منظر می‌توان به تجزیه و تحلیل این اثرات و استفاده از تجربیات جمعی به دست آمده برای بهبود الگوی مصرف و سبک زندگی مردم جهان بهره برداری بهینه نمود. در ادامه به منظور روشن تر شدن موضوع به بررسی اثرات همه‌گیری کرونا بر جنبه‌های مختلف زندگی فردی و اجتماعی مردم سراسر دنیا پرداخته می‌شود:

اثرات فرهنگی:

همه‌گیری کرونا باعث گذار از فردگرایی به جمع‌گرایی (احیای روحیه ایثارگری، و تقدم منافع جمعی بر منافع فردی و کنارگذاشتن فرد-محوری و خودخواهی بخصوص در جوامع غربی) شده است که این مسأله را می‌توان به‌خوبی در بسیج و همیاری عمومی بری تأمین هزینه‌های پزشکی و درمانی، توجه به خرید تجهیزات بیمارستانی، تولید انبوه ماسک و محلول‌های ضدعفونی و... مشاهده نمود. کرونا باعث گذار از ترس فردی به ترس جمعی، گذاری از دغدغه فردی به دغدغه جمعی، گذار از نگرش مادی‌گرایانه به نگرش معنوی و از جاه‌طلبی افراطی بشر به کشف حقارت و ناچیز بودن انسان در جهان هستی و همچنین گذار از احساس امنیت کاذبی که انسان‌ها به ویژه در جوامع غربی در سایه پیشرفت‌های تکنولوژی و پزشکی برای خود متصور بودند، به احساس ناامنی و ناقص بودن امکانات و دانسته‌های بشری شد، که همه این موارد در بعد اجتماعی همان‌گونه که پیشتر بیان شد باعث تقویت روحیه جمع‌گرایی و ایثار و فداکاری در میان مردم سراسر جهان از تمامی اقشار گردیده است [۸].

اثرات فقهی و مذهبی:

همه‌گیری کرونا، باعث شد که مراسم و اعیاد و مناسک مهم مذهبی در سراسر جهان و کشورهای اسلامی و ایران از جمله برگزاری آئین‌های مذهبی مهم مسیحیان و یهودیان و مراسم حج، عید سعید فطر، نمازهای جمعه و جماعت، روز قدس، متوقف گردد که زمانی امری ناممکن تلقی می‌شد. همچنین اماکن متبرکه، حرم‌های مطهر و حتی حوزه‌های علمیه و مساجد هم با محدودیت‌های شدیدی روبرو و پاره‌ای اوقات بنا به جبر زمانه و به منظور جلوگیری از شیوع بیش از پیش همه‌گیری کرونا و به خطر افتادن جان انسان‌های بی‌گناه که خود بزرگ‌ترین گناه و منکر درگاه باری تعالی محسوب می‌شود، تعطیل شدند. این امر باعث شد تا مقدم بودن حفظ جان و نفوس انسان‌ها بر انجام مستحبات و امور مباه بار دیگر به اثبات برسد، که به نظر می‌رسد این مسأله در آینده نیز موجب و منشأ تغییر و تحولات بنیادین و بازاندیشی در امور فلسفی و مذهبی در سراسر ادیان جهان گردد. همه‌گیری کرونا باعث تغییر کارکردهای مساجد و کلیسا و سایر اماکن مذهبی از محل مذهبی و عبادت صرف، به مراکزی جهت جمع‌آوری کمک‌های مردمی، امور خیریه، و کمک به مردم و نیازمندان در ایام کرونا شد. به علاوه، معرفت‌گرایی

تازه‌ای در جامعه به دنبال همه‌گیری کرونا شکل گرفته است که باعث ارتقاء و بهبود سطح سرمایه اجتماعی، ارتقای میزان همدلی و همنوایی اجتماعی شده و موجی از توجه نسبت به طبقات ضعیف جامعه بوجود آمده. در این میان کمک‌های نقدی و جنسی اقشار مرفه‌تر جامعه نشان از ایجاد احساس نگرانی و دغدغه نسبت به نیازمندان جامعه و احیای جلوه‌های اخلاقی دارد [۱۲، ۱۳].

اثرات روانی:

به لحاظ روانی، همه‌گیری کرونا باعث ایجاد یک جو روانی ترس و نگرانی عمومی و وحشت از دست دادن عزیزان و اعضای خانواده و دوستان و آشنایان در میان مردم شد، به طوری که مردم از نظر روانی احساس وابستگی و دلبستگی بیشتری نسبت به اطرافیان خود به طور اخص و نسبت به تمامی هموعان به طور اعم پیدا کردند. این روحیه تا حدود زیادی باعث کم‌رنگ‌تر شدن احساس خودخواهی و جاه‌طلبی و منفعت‌طلبی در میان اکثریت مردم گردیده و اقشار مختلف جامعه با مشاهده فداکاری و مجاهدت کادر درمان در فدا کردن جان خود برای نجات سایر هموطنان، دست از بسیاری از تمایلات و خواسته‌های نفسانی، غرور و تعصبات بی‌جا و قدرت‌طلبی خود کشیدند، و در عوض با احساس عجز و ناتوانی که در آن‌ها بوجود آمد، بیشتر ضعف انسان در مقابل یک ویروس جهانبینی به برده و غرور علمی و فناوری بوجود آمده بخصوص در خلال سه دهه اخیر در سراسر جهان به یک‌باره از میان رفت. از طرف دیگر، همه‌گیری کرونا باعث بوجود آمدن فاصله‌گذاری‌های اجتماعی شدید در میان مردم شد و افراد که تا پیش از این بخصوص در کشورهای غربی به صورت آزادانه به مراوده و ارتباط با یکدیگر و سفر به اقصی نقاط جهان می‌پرداختند، به یک‌باره مجبور شدند تا بیشتر اوقات خودشان را در خانه و محیط‌های محدود خانوادگی سپری کرده و حتی بسیاری از آن‌ها کارشان را هم به محیط خانه یا بستر اینترنت منتقل نمایند. این تغییر بزرگ باعث افزایش شدید نارسایی‌ها و ناهنجاری‌های روانی از جمله، افسردگی، اضطراب، ترس مرضی، وسواس، گوشه‌گیری و بدبینی در میان مردم گردیده است، که اثرات آن‌ها تا سالیان سال بعد از مهار همه‌گیری کرونا هم روی مردم و خانواده‌ها باقی خواهد ماند [۱۵].

اثرات آموزشی:

پیش از همه‌گیری کرونا مبنای اصلی آموزش در تمامی سطوح و ارکان آموزشی به صورت حضوری بود و با شرکت دانش‌آموزان و دانشجویان سر کلاس‌های درس، مراحل مختلف آموزش طی می‌شد. با همه‌گیر شدن ویروس کرونا در سراسر جهان، آموزش حضوری به طور کلی در حال منسوخ شدن بوده و نوع جدیدی از آموزش بر بستر اینترنت و شبکه‌های آموزش مجازی در حال پدیدار شدن است، که هر چند در مراحل ابتدایی تکوینی خود قرار دارد، اما به باور بسیاری از محققان و اندیشمندان علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی به سرعت جای روش‌های سنتی آموزش حضوری را در سراسر جهان خواهد گرفت. با وجودی که تعطیل شدن کلاس‌های حضوری برای دانش‌آموزان و دانشجویان، علی‌الخصوص دانش‌آموزان دوره ابتدایی که نیاز شدیدی به معلم و راهنمایی وی برای پیشرفت درسی و آموزشی دارند، در ابتدا به عنوان یک معطل و آسیب جدی نگریسته شد، اما به تدریج و با عادت کردن دانش‌آموزان و دانشجویان و معلمان و اساتید آن‌ها به آموزش در فضای مجازی، وسعت و تأثیرگذاری آموزش مجازی افزایش قابل توجهی نسبت به آموزش سنتی پیدا کرد، به طوری که دانش‌آموزان و دانشجویان می‌توانند در آن واحد، از آموزش‌ها و درس‌های اساتید مختلف که گاهی در میان اساتید طراز اول کشوری و جهانی قرار دارند، استفاده کنند. از سوی دیگر، برگزاری کلاس‌ها به صورت مجازی باعث انعطاف‌پذیری بیشتر در آموزش و یادگیری دروس و مطالب تازه و همچنین فراهم شدن اوقات آزاد بیشتر برای دانش‌آموزان و دانشجویان شد که می‌توانند از فرصت پیش آمده برای تحقیقات و یادگیری بیشتر و عمیق‌تر استفاده نمایند. این تغییرات، به عنوان مثال در ایران با بیش از ۱۴ میلیون دانش‌

آموز و ۴ میلیون دانشجو به معنای صرفه‌جویی قابل توجه در هزینه‌های مراکز آموزشی فیزیکی و ارتقاء سرعت و کیفیت و دقت آموزش می‌باشد [۱۶، ۱۷].

تغییر مفهوم قدرت و سیاست:

همه‌گیری کرونا باعث شده تا سیاست‌گذاری عمومی در سراسر دنیا با چالش‌ها و تغییرات عمده روبرو شود. اگرچه، سیاست‌گذاری عمومی در کشورها در جهت سازگار شدن با تغییرات و بسترهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی جامعه برنامه‌ریزی می‌شود، اما سرعت سرسام آور تغییرات بنیادین ایجاد شده توسط همه‌گیری ویروس کرونا نیاز به اعمال تغییرات بنیادین در نظام‌های کلان سیاست‌گذاری دنیا را صدچندان کرد. از جمله مسائلی که در این حوزه به شدت تحت تأثیر بحران همه‌گیری کرونا قرار گرفت می‌توان به موارد زیر اشاره نمود: نیاز به مدیریت هماهنگ و یکپارچه در زمان وقوع بحران (از نظر افزایش ظرفیت ملی مقابله با بحران، انسجام در ساختار کلان سیاسی و هماهنگی مسئولان و سیاست‌گذاران کلان کشورها، تغییرات در نحوه راهبری و استراتژی‌های مقابله با بحران و بسیج منابع عمومی، حفظ نظم و امنیت سراسری، جلوگیری از آشوب و سوء استفاده افراد سودجو، جلوگیری از شکل‌گیری مافیا و قاچاق اقلام اساسی مردم و...)، توجه ویژه به تأثیرات و پیامدهای سیاسی تصمیمات کلان، اصلاح پایگاه داده‌های شهروندی و یکپارچگی سامانه‌ها [۱۸، ۱۹].

کرونا باعث شده که روابط و مناسبات قدرت در سطح کشوری، منطقه‌ای، شهری و حتی روستایی به شدت تغییر یابد. به عنوان مثال، می‌توان به افزایش قابل توجه اختیارات استانداری‌ها و فرمانداری‌ها و بخشدارها، کم شدن از قدرت‌ها و تمرکززدایی حاکمیت مرکزی، افزایش مشارکت گروه‌ها و نهادهای مردمی و سازمان‌های مردم نهاد در اداره شهرها و تقویت حکومت‌های محلی، اشاره نمود. از سوی دیگر کرونا در سطح جهانی باعث زمین‌گیر شدن بسیاری از ابرقدرت‌های سابق جهانی (همانند آمریکا) و کاهش قدرت آن‌ها به لحاظ سیاسی و اقتصادی و استراتژیک شد، و یک‌بار دیگر برتری جمعیت و انضباط ملی را نسبت به برتری‌های اقتصادی و سیاسی و نظامی به رخ جهانیان کشید، که نمونه بارز آن را می‌توان در مورد کشور چین با کارنامه‌ای بسیار درخشان‌تر از آمریکا و اروپا در مقابله با بحران جهانی و ملی همه‌گیری کرونا، به وضوح مشاهده نمود. از بعد دیگر، می‌توان چنین بیان داشت که قدرت‌های اتمی و نظامی تسلیحاتی سنتی در جهان آینده کم‌کم ارزش و اهمیت خودشان را به عنوان قدرت‌های سخت‌افزاری از دست داده و قدرت‌های نرم افزاری و سلاح‌های ویروسی کم‌کم جای خود را در مناسبات جهانی قدرت باز می‌کنند [۲۰].

اثرات زیست محیطی:

کرونا، علاوه بر تأثیرات منفی که بر اقتصاد و زندگی مردم سراسر جهان داشت، اما اثرات مثبت زیست محیطی را به ویژه در کشورهای صنعتی پبشرفته جهان به دنبال داشته است. به عنوان مثال، می‌توان به توقف اجباری تولید گازهای گلخانه‌ای، آلاینده‌های خطرناک هوا، پسماندها و فاضلاب‌های صنعتی و توقف تخریب منابع طبیعی و جنگل‌ها، کاهش مصرف سوخت‌های فسیلی، کاهش تردد وسائل نقلیه، تعطیلی یا کاهش شدید سفرهای بین شهری غیر ضروری و سفرهای هوایی و احیای گونه‌های گیاهی و جانوری که تا پیش از این در معرض خطر انقراض کامل قرار داشتند، اشاره کرد. براساس آمار رسمی وزارت نفت، فقط در کشور ایران سرانه مصرف سوخت در ایام همه‌گیری کرونا با کاهشی بسیار چشم‌گیر از ۱۰۵ لیتر به ۴۲ لیتر در ماه (یعنی حدود ۲/۵ برابر) کاهش یافته است. افزون بر این، کاهش تصادفات جاده‌ای و آمار مرگ و میر ناشی از آن و نیز کاهش آمار بیماران بستری و یا مرگ و میر ناشی از بیماری‌های تنفسی با منشاء آلودگی هوا در شهرهای بزرگ و صنعتی سراسر دنیا هم بعد از کرونا به شدت کم شد [۲۱].

اثرات فناوری:

فناوری، یکی از بسترهای اصلی توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و آموزشی در کشورها محسوب می‌شود. همه‌گیری کرونا از دو جهت بر زیرساخت‌های فناوری اثرگذار بود. در سطح اول، مشاغل و شرکت‌هایی که با شروع همه‌گیری کرونا از فناوری لازم برای انتقال فعالیت‌های خود به بستر اینترنت بی‌بهره بوده و بیشتر به صورت سنتی کار می‌کردند، نتوانستند خودشان را با شرایط جدید سازگار کرده و دچار بحران و آسیب‌های شدید شدند، و حتی بسیاری از آن‌ها رو به ورشکستگی و تعطیلی نهادند. اما در سطح دوم، شرکت‌ها و مشاغلی قرار داشتند که از زیرساخت‌های فناوری لازم برای انتقال کسب و کار خود به بستر اینترنت بهره‌مند بوده و بحران کرونا باعث رونق کسب و کار و ارتقای عملکرد آن‌ها گردید. این شرکت‌ها (مثل گوگل، آمازون، مایکروسافت، فیسبوک و...) یا خود از ارائه دهندگان اصلی خدمات اینترنتی بودند و یا توانستند بعد از شروع همه‌گیری کرونا خودشان را به سرعت و به خوبی با شرایط جدید وفق دهند و ضمن حفظ مشتریان پیشین، مشتریان جدیدی هم در فضای مجازی برای خودشان دست و پا کرده و به ارائه خدمات به آن‌ها پردازند [۲۱، ۲۲].

پشرفت‌های فناوری و تغییرات اساسی بوجود آمد در فضای کسب و کار ناشی از همه‌گیری کرونا تأثیرات زیادی روی کارکنان این دسته از شرکت‌ها داشت، به‌طوری که بسیاری از کارکنان این شرکت‌ها اکنون بدون نیاز به حضور فیزیکی در محل کار خودشان می‌توانند از محیط خانه‌های خود کارها را انجام دهند. به همین دلیل، این تغییرات باعث می‌شود تا ضربه بسیار سختی به برج‌های تجاری، مراکز خرید پر زرق و برق و گران‌قیمت، هتل‌ها و رستوران‌های لوکس در سراسر جهان وارد شود، چون مردم بیشتر خدمات و کالاهای خودشان را از طریق فضای مجازی سفارش می‌دهند و درب منزل تحویل می‌گیرند. از سوی دیگر، همه‌گیری کرونا باعث افزایش شدید استفاده مردم از گوشی‌های هوشمند موبایل و اینترنت‌های پرسرعت نسل ۴ و نسل ۵ آن‌ها برای انجام کارها و ارتباطات با جهان خارج شده، از اینرو فروش گوشی‌های هوشمند طی سال ۲۰۲۰ و در نیمه نخست سال ۲۰۲۱ نسبت به سال‌های قبل از رشد خیره‌کننده‌ای برخوردار گشت [۲۲].

در بعد آموزش هم، همان‌گونه که اشاره شد فناوری باعث شده تا شیوه‌های سنتی و قدیمی آموزشی به تدریج جای خودشان را به آموزش‌های مدرن در فضای مجازی بدهند و شرکت‌ها و مراکز معتبر عملی همه سیمنا‌های آموزشی خود را از طریق فضای اینترنت و به صورت وبینار برگزار کنند که مخاطبان آن نسبت به گذشته چندین برابر شده است. اهمیت و نقش فناوری در دوران همه‌گیری کرونا بسیار بیشتر از گذشته شده است، که شامل امکان دسترسی رایگان به کاربران آموزشی جهت شرکت در دوره‌های آنلاین، فروشگاه‌های آنلاین برای سفارش و تحویل کالا، داروخانه‌های آنلاین، نوبت‌گیری آنلاین، حتی اکران فیلم‌های سینمایی به صورت آنلاین و نیز ارائه اپلیکیشن‌هایی برای سنجش میزان ریسک در معرض قرار گرفتن شهروندان و ... می‌شود. در این ایام، ورود فضای مجازی به زندگی شهروندان و نقش آن در برطرف کردن نیازها و انجام کارهای روزمره، طی چهار دهه اخیر بی‌نظیر بوده است [۲۳].

زندگی در بستر فضای مجازی:

همان‌گونه که اشاره شد، همه‌گیری کرونا ظرف چند ماهه اخیر باعث بوجود آمدن شیوه‌های نوین زیست اجتماعی در بستر شبکه‌های مجازی شد. امروزه، دید و بازدیدهای خانوادگی و اقوام، گفتگوها، همایش‌ها، سمینارها، مجالس ترحیم، عرضه محصولات جدید شرکت‌ها به بازار و حتی جلسات هیأت دولت و افتتاح پروژه‌های عمرانی در ایران و سراسر دنیا با استفاده از فضای مجازی و به صورت وبینار برگزار می‌گردد، که باعث تغییر سبک زندگی مردم از شیوه سنتی به زندگی مدرن و ارتقای سواد رسانه‌ای و سعی مردم در آشنایی هرچه بیشتر با فناوری‌های ارتباطی نوین بخصوص یادگیری استفاده از گوشی‌های

هوشمند تلفن‌های همراه و شبکه‌های اجتماعی مجازی شده است. از سوی دیگر، این تغییر سبک زندگی باعث کاهش هزینه‌های برگزاری همایش‌ها، کلاس‌ها، سمینارها، کاهش هزینه اجاره مکان، ترافیک و افزایش اوقات فراغت بیشتر برای مردم، خصوصاً کارمندان در شهرهای بزرگ شده است. زندگی در بستر فضای مجازی، زندگی را برای زنان هم ساده‌تر و لذت‌بخش‌تر کرده، به نحوی که زنان شاغل با ماندن در خانه می‌توانند ضمن انجام کارهای خودشان وقت بیشتری به فرزندان اختصاص دهند و از فضای زمخت و خشن مردانه در محیط‌های کاری تا حد ممکن دور بمانند. از طرفی، زنان خانه‌دار هم توانسته‌اند با آموزش‌های مجازی و شرکت در دوره‌ها و کلاس‌های مجازی بر سطح دانش و مهارت‌های خود افزوده و زندگی پربارتری داشته باشند. تأثیر این امر به حدی بوده که براساس نظرسنجی‌های انجام شده، تعامل میان فرزندان و والدین در شهرهای بزرگ و صنعتی از ۲۰ دقیقه به ۲ ساعت در روز رسیده است [۲۴، ۲۵].

تا کنون، متخصصان مختلفی موضوع تقویت الگوی مصرف فضای مجازی در جامعه را در ایام همه‌گیری کرونا بررسی کرده‌اند. به عنوان مثال، عاملی (۱۳۹۸) در نشست تخصصی ارزیابی پیامدهای ویروس کرونا (جهاددانشگاهی، ۱۳۹۸) یکی از مهم‌ترین پیامدهای ویروس کرونا را ورود جدی‌تر جامعه به دنیای مجازی دانسته است و چنین استدلال می‌کند که چون فرهنگ در بستر روابط اجتماعی شکل گرفته و امروزه همه‌گیری کرونا باعث اختلال یا حتی در پاره‌ای موارد قطع ارتباط مردم با یکدیگر شده، ارتباط انسان‌ها با یکدیگر و حتی با محیط زیست به نوعی به مخاطره افتاده است. از این‌رو، مواجهه شدن با بحران جدی ارتباطی، باعث گرایش مردم به سمت فضای مجازی می‌شود. فراست‌خواه (۱۳۹۸) مصرف مجازی در دوران قرنطینه را بررسی کرده و از آن به عنوان یک فرصت یاد می‌کند. وی معتقد است در دوران کرونا مصرف دیجیتال در میان مردم تبدیل به خلاقیت دیجیتال شده و به جای استفاده کورکورانه از کالاها و خدمات فضای دیجیتال توانسته‌ایم از این فضای گسترده برای آموزش، امیدبخشی و فروش هدفمند محصولات و خدمات خودمان به یکدیگر بهره‌گیری نمائیم. این امر، سبب شد تا در شرایط استرس و نگرانی ناشی از بحران کرونا به حفظ و گسترش نشاط اجتماعی در جامعه کمک کند. ذکاتی (۱۳۹۸) با اشاره به موضوع سرمایه اجتماعی و فضای مجازی، برخلاف بسیاری از محققان دیگر تقویت سرمایه اجتماعی با عنوان فضای مجازی را یکی از جنبه‌های مثبت شیوع کرونا دانسته که می‌تواند تمرینی جهت بازاندیشی و بر ساخت شرایط زیستن در موقعیت‌های دشوار و بحرانی باشد [۲۶].

اثرات اوقات فراغت:

با همه‌گیری کرونا، شیوه‌های گذراندن اوقات فراغت در خانواده‌ها هم دستخوش تغییرات اساسی شد. با این شرایط جدید، افراد اوقات بیشتری برای فراغت در اختیار دارند و سعی می‌کنند به بهترین شکل ممکن (با مطالعه، تماشای فیلم یا حضور در شبکه‌های اجتماعی) از آن بهره‌برداری کنند. با تعطیل شدن مراکز فرهنگی و تفریحی، سبک‌های نوینی برای گذراندن اوقات فراغت مصرف فرهنگی جامعه شکل گرفته، از جمله این روش‌ها می‌توان به آموزش در منزل با تکیه بر شبکه‌های اجتماعی و کلاس‌های مجازی اشاره نمود. همچنین، همه‌گیری کرونا باعث آشتی دوباره مردم با مطالعه شد به نحوی که سرانه مطالعه در ایران و در سراسر جهان به میزان قابل ملاحظه‌ای افزایش یافت، که این امر می‌تواند به نوبه خود باعث ارتقای سطح فرهنگ و آگاهی و معرفت افراد جامعه و احترام بیشتر آنان به یکدیگر و نسبت به قوانین و مقررات و آداب و سوم فرهنگی و تربیتی گردد. به علاوه، با افزایش اوقات فراغت والدین و فرزندان، میزان گفتگو و تعامل کلامی میان اعضای خانواده، که از مدت‌ها پیش از نظر کمی و کیفی افت قابل ملاحظه‌ای کرده بود، به سرعت بهبود یافت، که می‌تواند نویدبخش بازگشت ارزش‌های سنتی به خانواده‌های ایرانی و احترام به والدین و احساس امنیت بیشتر فرزندان در محیط خانه باشد [۲۴-۲۶].

البته، کنار هم ماندن زیاد افراد خانواده به خصوص اگر به شیوه صحیح مدیریت نشود، در پاره‌ای موارد موجب پررنگ‌تر شدن اختلافات گذشته و افزایش تنش و مشاجرات در میان اعضای خانواده شده است، که برای پیشگیری و مبارزه با آن تمامی افراد خانواده و بخصوص والدین باید سعی کنند تا مهارت‌های ارتباطی و کلامی را به خوبی یاد گرفته و درخواست‌ها و نظرات خود را به نحو محترمانه‌ای با دیگران مطرح نمایند. در مجموع با توجه به تمامی ارزیابی‌های انجام شده در خصوص فضای مجازی باید پذیرای این واقعیت بود که مصرف مجازی در سبک زندگی خانواده ایرانی و الگوی مصرف آن‌ها جایگاه خود را پیدا کرده، که احتمالاً در دوران پسا کرونا هم این جایگاه را حفظ کرده و اقتصاددانان آن باعث تقویت جایگاه در بین خانواده‌های ایرانی می‌شوند. در این راستا، فاضلی (۱۳۹۹) نشان داد سرگرم شدن بوسیله گوشی تلفن همراه (که عمده ارتباط مردم با فضای مجازی از طریق همین وسیله انجام می‌گیرد) و پرسه زدن در فضای اینترنت، به ترتیب جایگاه اول و سوم در میان فعالیتهای اوقات فراغت در زمان قرنطینه را به خود اختصاص می‌دهند [۲۲، ۲۳].

به طوری که، بین ۱۸ درصد (فاضلی، ۱۳۹۹) تا ۳۵ درصد پژوهشگاه فرهنگ و هنر، (۱۳۹۹) از پاسخ دهندگان، انجام ورزش و سرگرمی و بازی‌های فیزیکی را به عنوان فعالیتهای اوقات فراغت خود در دوران کرونا معرفی کردند. فاضلی (۱۳۹۹) در این زمینه، سه نوع رفتار را مورد پرسش قرار داد که عبارت بودند از: انجام نرمش و ورزش در خانه، انجام بازی و سرگرمی در خانه، و انجام بازی‌های کامپیوتری. یافته‌های پژوهش وی نشان داد که تقریباً ۹۰ درصد خانواده‌ها شرایط قرنطینه را تجربه نمودند، اما این رفتارها آن‌چنان که انتظار می‌رفت محقق نشده و نیاز به آموزش بیشتر دارد. هر چند، بیش از ۳۰ درصد خانواده‌ها نیز در دوران کرونا انواع بازی و سرگرمی را در خانه تجربه کرده‌اند. نتایج نظرسنجی اداره مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران (۱۳۹۸) نشان می‌دهد که ۶۳ درصد افراد تعاملات خود را به صورت آگاهانه در دوران کرونا با دیگران کاهش داده‌اند، ۲۰ درصد از مخاطبان هم اعلام کردند تعاملات با دیگران را به سطح صفر رسانده‌اند. فراهم آوردن گپ و گفت‌های خانوادگی بی تردید یکی از پیامدهای مثبت بحران کرونا محسوب می‌شود، که عموم خانواده‌های ایرانی خواسته یا ناخواسته ناچار به تجربه آن شده‌اند. فاضلی (۱۳۹۹) نشان داد که نزدیک به سه چهارم (۷۵ درصد) خانواده‌های ایرانی این رفتار را در سطح زیاد و خیلی زیاد تجربه کرده‌اند. همچنین، نتایج مطالعه پژوهشگاه فرهنگ و هنر (۱۳۹۹) نشان داد که ۱۹ درصد از شرکت کنندگان، گفتگو با خانواده را به عنوان فعالیت اوقات فراغت خودشان معرفی کردند [۲۱-۲۳].

اثرات روی خوراک و تغذیه:

پیش از همه‌گیری کرونا، اکثر خانواده‌ها بخصوص در شهرهای بزرگ فرصت بسیار اندکی برای دور یک سفره نشستن و غذا خوردن داشتند و شاید در بسیاری اوقات اصلاً نمی‌توانستند تا آخر هفته و ایام تعطیل همدیگر را ببینند! آن‌ها، اغلب سعی می‌کردند تا وعده‌های غذایی خود را در بیرون از منزل و در هنگام برگشت از کار یا محل تحصیل با خریدن غذاهای فست فودی ناسالم صرف کنند، و میل و رغبت چندانی به غذاهای خانگی نشان نمی‌دادند. این امر خود باعث بروز مشکلات فراوان گوارشی، تغذیه‌ای، بالا رفتن چربی و کلسترول خون، ... در شهروندان و بخصوص افراد میانسال و مسن گردید. اما با شیوع همه‌گیری کرونا افراد به دلیل ترس از آلودگی محیط‌های بیرون از منزل و اغذیه فروشی‌ها و رستوران‌ها، بیشتر سعی می‌کنند تا غذای خودشان در منزل و همراه با سایر افراد خانواده میل کنند که این امر موجب اصلاح الگوی مصرف غذایی در جامعه و کاهش چشمگیر بیماری‌های گوارشی و کلسترول و چربی و قند خون در میان شهروندان شده است. از سوی دیگر، با ویران شدن و تعطیلی بسیاری از کسب و کارها توسط کرونا و مردن یا خانه نشین شدن نان‌آور بسیاری از خانواده‌ها، پدیده شوم فقر بیش از پیش در جهان به ویژه کشورهای جهان سوم و علی‌الخصوص کشورمان، چهره کریه خود را نشان داد و باعث کوچک شدن سفره غذایی بسیاری از خانوارهای ایرانی گردید. به علاوه، افزایش چند برابری قیمت ارزاق عمومی، مواد پروتئینی و میوه

باعث محروم ماندن قشر زیادی از مردم جامعه از خوراکی‌ها و مواد غذایی ضروری مورد نیاز بدن بخصوص برای رشد کودکان و نوجوانان و بروز سوء تغذیه در میان آن‌ها گردید [۲۴-۲۶].

براساس آخرین نظرسنجی جهانی که توسط شرکت تحقیقات جهانی ایپسوس^۴ انجام گردید، ۶۳ درصد از پاسخ دهندگان در سراسر جهان عنوان کردند که قیمت مواد غذایی و لوازم خانگی در کشور آن‌ها از زمان شیوع ویروس کرونا افزایش یافته است. در این میان، کشورهای آرژانتین و ترکیه با ۸۶ درصد بیشترین افزایش قیمت مواد غذایی را اعلام کردند. بعد از آن‌ها کشورهای شیلی، مکزیک و آفریقای جنوبی با ۸۰ درصد قرار گرفتند. این در حالی است که، ایپسوس اعلام کرده افزایش سطح تورم اصلی در کشورها و تورم مواد غذایی و کمبود منابع می‌تواند باعث بالا رفتن شدیدتر قیمت مواد غذایی در کشورها بخصوص کشورهای عقب مانده و در حال توسعه شود. هر چند، تأثیر همه‌گیری کرونا در افزایش قیمت مواد غذایی حتی در اقتصادهای برتر دنیا مثل آمریکا، ژاپن، چین و کشورهای اروپایی هم کامل مشهود بوده است. با این وجود، براساس نظرسنجی شرکت ایپسوس، کشورهای آرژانتین و ترکیه بیشترین نرخ افزایش مواد غذایی پس از کرونا را با ۸۶ درصد داشتند، اما براساس نظرسنجی‌ها و تحقیقات میدانی انجام شده قیمت برخی از اقلام مواد غذایی در کشور ایران نسبت به دوره پیش از کرونا تا بیش از ۱۲۰ درصد افزایش داشته است. برای مثال قیمت یک کیلو گوشت گوساله و گوسفند در اواسط سال ۱۳۹۸ و پیش از همه‌گیری کرونا به ترتیب برابر با ۶۰ هزار و ۸۰ هزار تومان بود، در حالیکه در اواخر سال ۱۳۹۹ یعنی یک سال بعد از همه‌گیری کرونان قیمت یک کیلو گوشت گوساله و گوسفند به ترتیب برابر با ۹۵ هزار و ۱۶۰ هزار تومان بود که افزایش ۱۰۰ درصدی را در مورد گوشت گوسفند نشان می‌دهد.

اثرات کرونا بر اقتصاد ایران و جهان:

در شرایط کنونی، اکثر کارخانه‌ها و شرکت‌های تولیدیبه منظور رعایت فاصله میان کارمندان خود، و رعایت پروتکل‌های ابلاغی سازمان بهداشت جهانی، دورکاری را سرلوحه کاری خود قرار داده‌اند. اما این تصمیم (دورکاری) می‌تواند در فرایند تولید تأثیر مستقیم و بسزایی داشته باشد، چون امکان دورکاری برای فعالیتهایی همچون تولید وجود ندارد و می‌تواند شرکت‌ها و کارخانه‌ها را با چالش بسیار عظیمی روبرو کند. بیشتر سرمایه‌گذاران با توجه به عدم قطعیت و پیش بینی ناپذیری ویروس کرونا در این شرایط ترجیح می‌دهند به دلیل عدم اطمینان ایجاد شده، سرمایه‌گذاری خود را متوقف کنند. کشورهای اقتصادی و توریست‌پذیر جهان برای کاهش سرعت انتقال ویروس کرونا مجبور به اعمال محدودیتهایی برای مسافران شدند. با شرایط به وجود آمده، امکان مسافرت‌های توریستی و کاری برای مردم کاهش یافته است و این کاهش تقاضا باعث می‌شود که شرکت‌های هواپیمایی، مراکز گردشگری، هتل‌ها و نظایر آن، درآمد پیش بینی شده خود را از دست بدهند و مجبور به تعدیل نیرو شوند. این چرخه در مورد دیگر صنایع نیز مشهود است؛ همچون شرکت‌های تولیدی و کارخانه‌ها که برای واردات و صادرات خود دچار محدودیتهای زیادی می‌شوند و آنها برای جبران این ضررکردها مجبور به تعدیل نیرو هستند. این نگرانی وجود دارد که کارگران تازه بیکار شده دیگر قادر به خرید کالاهای اساسی خود نباشند و این چرخه مارپیچ معکوس، باعث نزولی شدن هر چه بیشتر اقتصاد شود. [۷]

با توجه به آمار ارائه شده در خصوص وضعیت تولید ناخالص داخلی کشورها در سه ماهه چهارم سال ۲۰۲۰ مشاهده شد که ضرر اقتصادی ایجاد شده به واسطه شیوع ویروس کرونا همچنان در سراسر جهان ادامه دارد. چین، اولین و تنها اقتصادی بود که از خسارات ویروس کرونا، بازگشت را تجربه کرد و پس از ثبت رشد ۳٫۲ درصدی در سه ماهه دوم و ۴٫۹ درصدی در سه ماهه

سوم، رشد تولید ناخالص داخلی آن در سه ماهه چهارم سال ۲۰۲۰ به ۶٫۵ درصد رسید. این بدان معنی است که چین تنها یک فصل رشد منفی را به دلیل بیماری همه‌گیر ثبت کرد. اکثر اقتصادهای اروپایی در پاییز ۲۰۲۰، وارد چهارمین ماه ضرر در تولید ناخالص داخلی شدند. ایتالیا، فرانسه و مکزیک بیشترین آسیب را در این زمینه تجربه کرده‌اند. قرنطینه‌های موج دوم کرونا در سراسر قاره اروپا همچنان برقرار بوده و خبر از آن داشت که این روند در اوایل سال ۲۰۲۱ نیز بهبود نخواهد یافت. ایالات متحده که به رغم ادامه افزایش موارد ابتلا به ویروس کرونا اقتصاد خود را بازگشایی کرد، در سه ماهه چهارم سال ۲۰۲۰، شاهد کاهش ۲٫۵ درصدی تولید ناخالص داخلی خود نسبت به سال گذشته بود [۲۸].

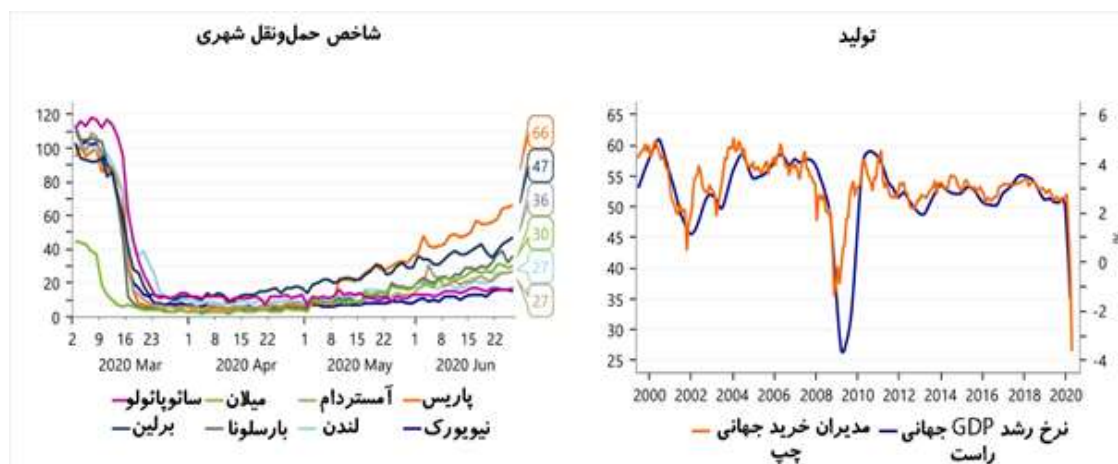
در اوایل سال ۲۰۲۱ میلادی شایعات و اخبار مربوط به تولید انبوه واکسن کرونا توانست تا حدودی باعث رونق بازارهای جهانی و خروج اقتصادهای بزرگ دنیا از رکود شدید سال ۲۰۲۰ گردد. با این وجود چنانچه فعالیت های تولیدی و اقتصادی بیش از این ادامه پیدا کند، ضررات جبران ناپذیری به اقتصاد جهانی وارد خواهد آمد که شاید بیرون آمدن از این وضعیت چندین سال به طول بینجامد. دولت ایران برای حمایت از بخش سلامت در کشور مبلغ ۱۲ هزار میلیارد تومان از محل صندوق توسعه ملی برای تأمین دارو، ماسک، تجهیزات پزشکی و تأمین تخت و تجهیز بیمارستان ها تخصیص داد که از جمله نقاط قوت سیاستهای دولت در خصوص بحران همه‌گیری کرونا محسوب می‌گردد، اما ابهامات و نقدهایی مانند عدم ارسال متمم یا اصلاحیه بودجه به مجلس از طرف دولت، عدم تخصیص منابع بودجه به تفکیک موارد مصرف، نبود گزارش نیازسنجی و برآورد نیازهای بخش های مختلف به استفاده از این بودجه حمایتی دولت، و نبود ساز و کار مستقل نظارتی برای کنترل نحوه صحیح هزینه کرد این بودجه، هم بر آن وارد است [۲۸].

بررسی وضعیت محدودیت‌ها در کشورهای مختلف نشان می‌دهد که در حال حاضر در بسیاری از کشورها کارخانجات آغاز به فعالیت کرده‌اند و حتی مشاغل و مغازه‌های غیرضروری نیز بازگشایی شده‌اند. البته محدودیت‌های سمت مصرف در کنار محدودیت‌های وضع شده بر مبادلات تجاری و مسافری سبب خواهد شد که همچنان بسیاری از کسب و کارها نتوانند با حداکثر توان به فعالیت ادامه دهند و به همین دلیل به نظر می‌رسد که احیای اقتصاد جهانی به زمانی بسیار طولانی تر از دو فصل سپری شده (پائیز و زمستان ۲۰۲۱) نیاز دارد. دولت‌های تمامی کشورها، جهت حمایت از کسب و کارها و البته خانوارها بسته‌های نجات مالی را با ترکیب‌های مختلف تصویب کرده است. این بسته‌ها غالباً در چارچوب کاهش نرخ بهره، سیاست‌های تسهیل پرداخت وام و تزریق نقدینگی (انبساط پولی) یا در چارچوب کمک‌های بلاعوض، بخشش‌های مالیاتی، یارانه‌های تولیدی و مصرفی (انبساط مالی) بوده است. اندازه تقریبی بسته‌ها نیز با وجود دشواری‌های سنجش، غالباً در محدوده ۵ درصد تولید ناخالص داخلی بوده است. البته برای ایالات متحده با توجه به مواردی نظیر وابستگی بسیار زیاد به تجارت جهانی، کندی اولیه در واکنش به شیوع و قرار گرفتن در سال پایانی دولت، اندازه بسته بسیار بزرگتر از سایر کشورها بوده است [۲۸].

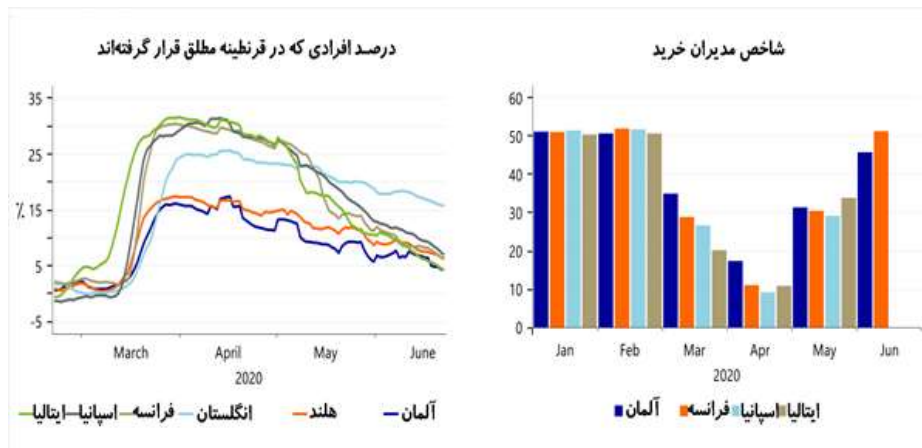
میزان بسته های حمایتی دولت ها در کشورهای مختلف در دوران کرونا [۲۸]

کشور	نقدینگی (سیاست پولی)	بسته حمایتی (سیاست مالی)
فرانسه	س ۳۰۰ میلیارد یورو وام تضمین شده	۱۲۵ میلیارد یورو معادل ۵٪ تولید ناخالص داخلی
آلمان	س ۱۲۰۰ میلیارد یورو وام تضمین شده	۲۸۶ میلیارد یورو معادل ۸,۴٪ تولید ناخالص داخلی
هلند	نامشخص	۵۵ میلیارد یورو معادل ۶,۶٪ تولید ناخالص داخلی
ایتالیا	س ۷۵۰ میلیارد یورو وام تضمین شده	۷۵ میلیارد یورو معادل ۴,۲٪ تولید ناخالص داخلی
اسپانیا	س ۱۰۰ میلیارد یورو وام تضمین شده	۴۴ میلیارد یورو معادل ۳,۷٪ تولید ناخالص داخلی
انگلستان	س ۴۳۰ میلیارد پوند وام تضمین شده	۸۵ میلیارد یورو معادل ۴٪ تولید ناخالص داخلی
ایالات متحده	س ۸۶۹ میلیارد دلار وام تضمین شده	۲۷۹۴ میلیارد یورو معادل ۱۴,۴٪ تولید ناخالص داخلی

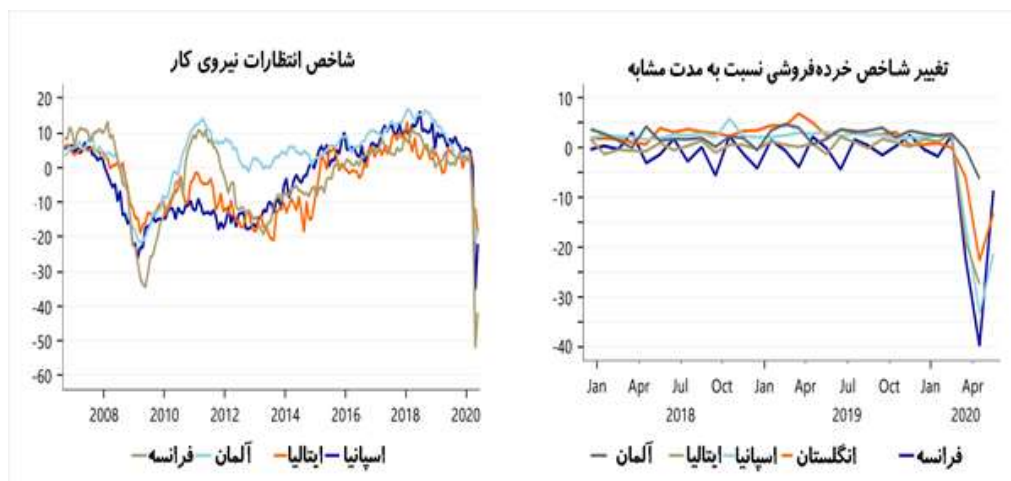
تولید ناخالص جهانی نیز در فصل اول ۲۰۲۰ حدود ۱,۵ واحد درصد کاهش یافت که البته به دلیل عدم رشد قابل ملاحظه بیماری طی دو ماه اول سال بود و برای فصل دوم انتظار می رفت کاهش تولید ناخالص جهانی حداقل دو برابر شود. شاخص های حمل و نقل شهری نیز بیانگر آن بود که وضعیت جابجایی شهروندان در شهرهای اروپایی، بهبود بهتری داشت.

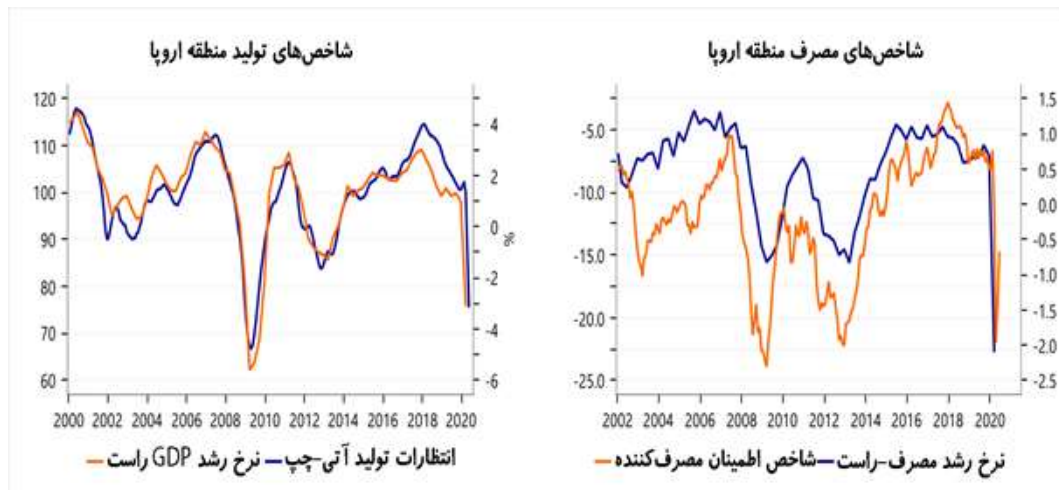
در منطقه اروپا شرایط به شکلی بود که قرنطینه ها از انتهای فصل اول (ماه مارس ۲۰۲۰) آغاز شده و بیشترین خانه نشینی ها در خلال اولین ماه فصل دوم (آوریل ۲۰۲۰) ثبت شده است. پایین ترین سطوح شاخص مدیران خرید نیز در تمام کشورها مربوط به شروع فصل دوم بود. [۲۸]

شاخص انتظارات نیروی کار و شاخص خرده‌فروشی نیز در این منطقه شرایط مشابهی داشت، و در آوریل ۲۰۲۰ به کمترین سطح خود رسید. هرچند که در ماه بعدی، این شاخص‌ها تا حدی احیا شد، اما هنوز فاصله زیادی تا رسیدن به شرایط نرمال وجود داشت. [۲۸]

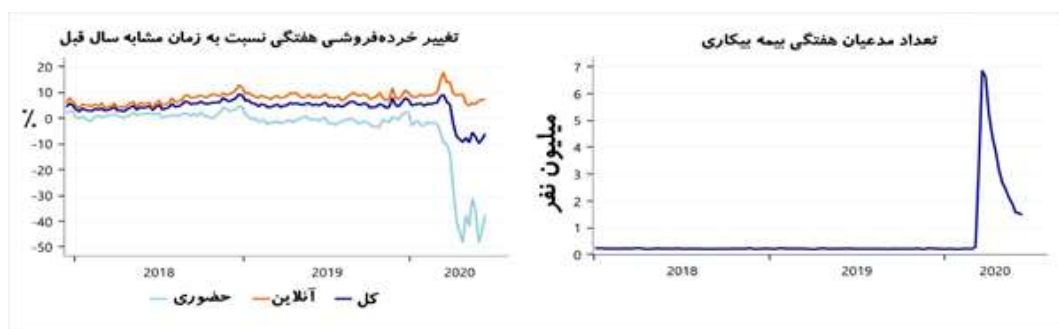

در نهایت افت ۳,۳ درصدی تولید ناخالص داخلی اروپا در فصل اول ۲۰۲۰ گویای آن بود که احتمالاً در فصل بعد کاهش تولید در این قاره به بیش از منفی ۵ درصد خواهد رسید. البته بهبود تدریجی شرایط قرنطینه در این قاره می‌توانست روند خروج از شرایط نامساعد را طی فصل سوم و چهارم تسریع کند. [۲۸]

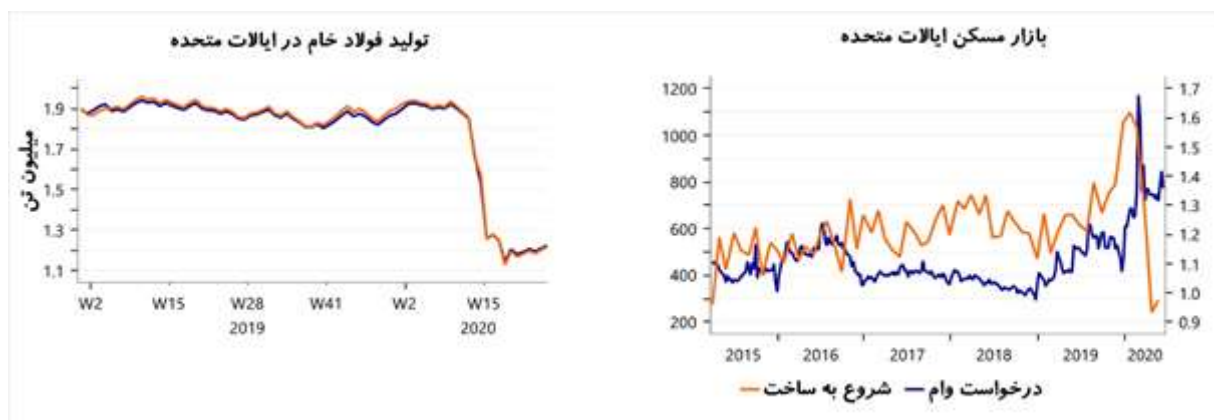

نماگرهای اقتصادی ایالات متحده

شرایط در این کشور به شکلی بود که شمار بیکاران رشد بسیار زیادی داشت و یکی از بالاترین نرخ های بیکاری تمام ادوار این کشور ثبت شد. شمار مدعیان بیمه بیکاری در هفته پایانی ژوئن ۲۰۲۰ همچنان بالاتر از ۱,۵ میلیون نفر بود. [۲۸]

در بازار مسکن نیز با وجود اعطای تسهیلات گسترده ارزان قیمت به خانوار، هنوز شرایط ساخت و ساز رشد چندانی نداشت. عدم احیای اقتصاد ایالات متحده در یک بازه زمانی کوتاه مدت (مثلا دو سال) و افزایش متناسب درآمد خانوار جهت بازپرداخت تسهیلات می تواند سبب شود مشکلات جدیدی در مساله وام های مسکن این کشور ایجاد گردد و بحرانی اعتباری شبیه به سال ۲۰۰۹ را رقم بزند. شایان ذکر است که شرایط تولیدات صنعتی این کشور نیز همچنان نامساعد است. [۲۸]

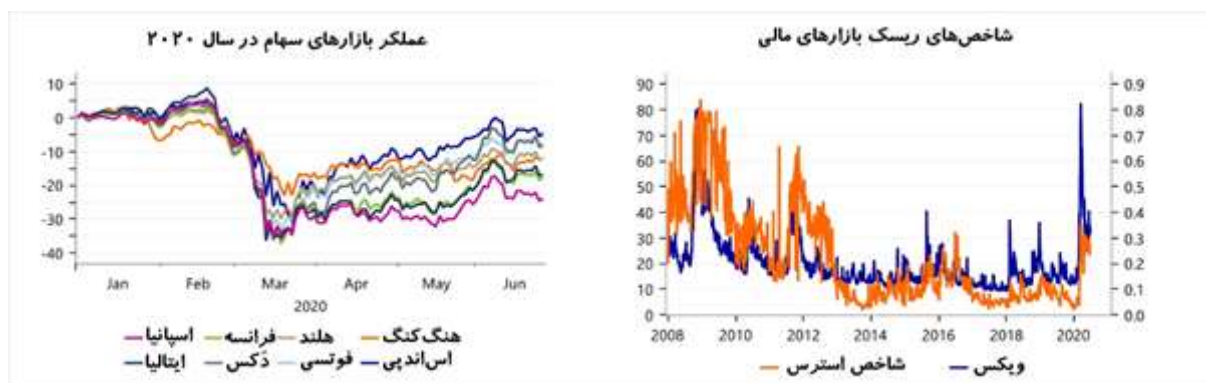

در نهایت، عملکرد اقتصادی فصل اول (۲۰۲۰) ایالات متحده معادل کاهش ۵ درصدی تولید بود که پس از چین، بیشترین افت رشد اقتصادی را داشت. البته به دلیل وقفه زمانی ورود بیماری به ایالات متحده، انتظار می‌رفت شرایط این کشور در فصل دوم ۲۰۲۰ به مراتب بدتر شود و افت تولید ناخالص داخلی حتی می‌توانست تا رقم منفی ۸ درصد نیز کاهش یابد. [۲۸]

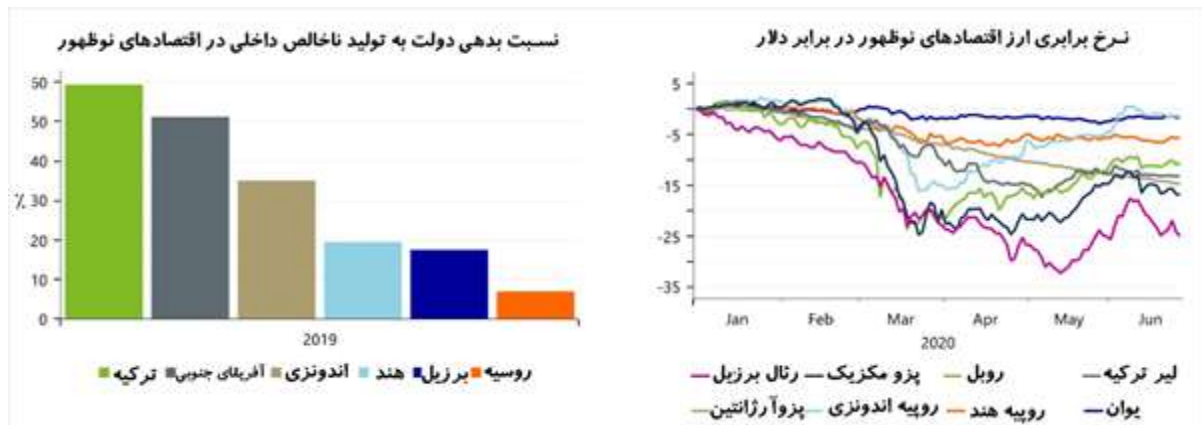

وضعیت بازارهای مالی

شرایط بازارهای مالی نیز علی‌رغم کاهش نسبی نوسانات و ریزش‌های اولیه هنوز به وضعیت نرمال بازنگشته است. شاخص‌های ریسک هنوز هم در بالاترین سطوح یک دهه اخیر قرار دارند و هنوز هیچ یک از شاخص‌های سهام معتبر نتوانسته‌اند به سطوح پیش از بحران بازگردند. اسپانیا، فرانسه و ایتالیا بدترین عملکرد بازار سهام را داشته‌اند. [۲۸]

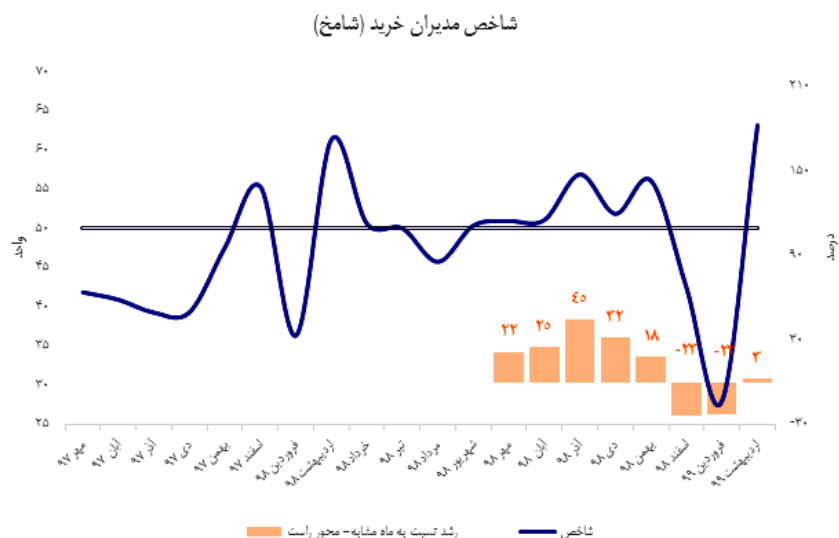

نرخ برابری ارز در مقابل دلار نیز برای بسیاری از کشورها روند نزولی داشته و برای کشورهایی نظیر برزیل که با ابعاد بزرگ بحران بیماری مواجه شده‌اند و یا کشورهایی نظیر ترکیه که بدهی بیشتری دارند، انتظار تشدید این شرایط نامساعد وجود دارد. در مجموع احیای بازارهای مالی تا پایان سال ۲۰۲۱ امری بسیار نامحتمل می‌نماید. [۲۸]

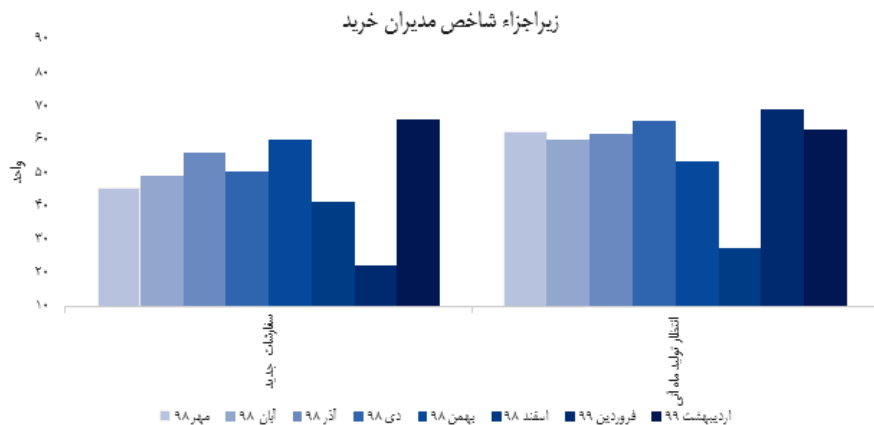

اقتصاد ایران

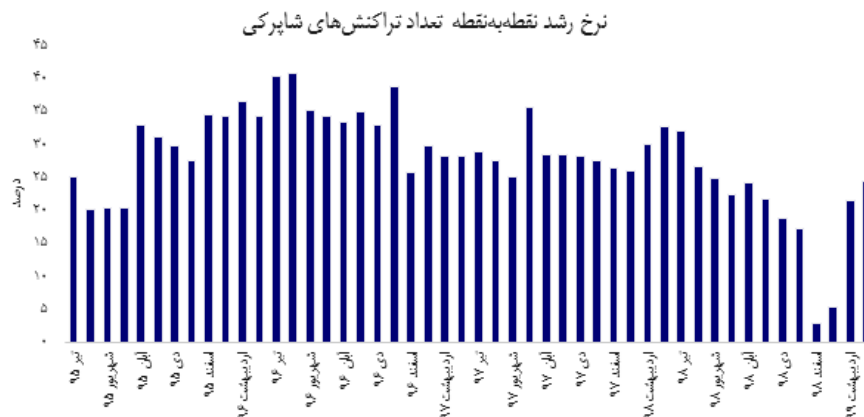
در اقتصاد داخلی نیز شرایط به شکلی بوده که شاخص مدیران خرید پس از دو ماه به محدوده بالاتر از ۵۰ بازگشته و در اردیبهشت ماه ۱۳۹۹ به حداکثر میزان خود در ۲۰ ماه گذشته رسید. بازگشایی شمار زیادی از کسب و کارها از اواخر فروردین ماه ۱۳۹۹ از جمله دلایل رشد قابل توجه در اردیبهشت ماه بود. بر همین اساس، انتظار می‌رفت که تداوم روند بازگشایی‌ها در خرداد و همچنین شروع تدریجی تقاضای سفر در این ماه، باعث بهبود وضعیت کسب و کارها شود. [۲۸]

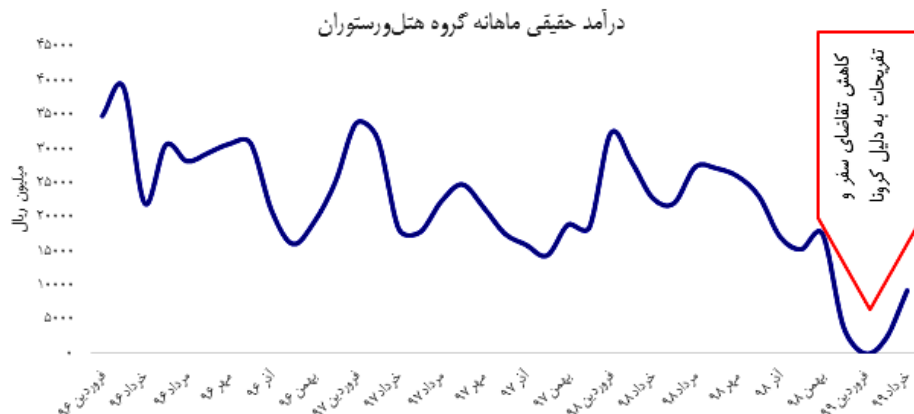
بررسی مولفه‌های پیش‌نگر شاخص مدیران خرید از جمله سفارش‌های جدید و انتظارات تولید ماه آتی نشان می‌دهد که این دو مولفه همچنان در محدوده بالاتر از ۶۰ واحد قرار دارند و این به معنای آن است که برای خرداد ماه ۱۳۹۹ نیز انتظار رونق تولید کسب و کارها متصور بود [۲۸].

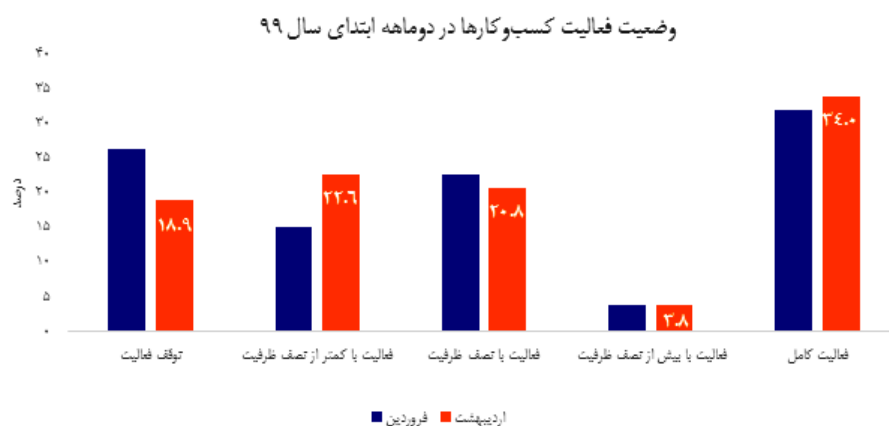
بررسی شرایط تراکنش‌های بانکی نیز نشانگر آن بود که پس از افت دوماهه اسفند و فروردین، در اردیبهشت و خرداد (۱۳۹۹) تعداد تراکنش‌ها تقریباً به شرایط عادی بازگشت. نکته مهم در این زمینه آن‌که با توجه به اقدامات احتیاطی افراد در زمینه مسائل بهداشتی مربوط به جابجایی پول نقد، به نظر می‌رسد بخشی از افزایش تراکنش در ماه‌های یاد شده مربوط به جایگزینی پرداخت‌های کارتی با پرداخت‌های نقدی بود. البته در مجموع احیای مراودات مالی در اقتصاد ایران طی اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۹ مشهود بود. [۲۸]

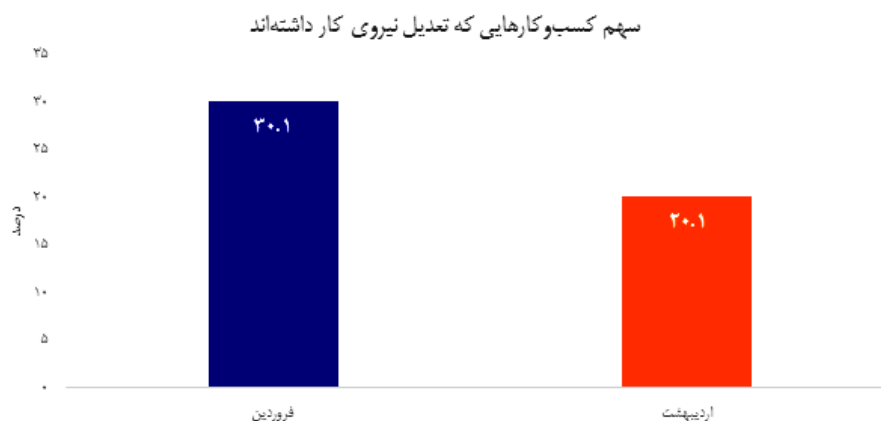
بررسی آمار مربوط به درآمد مراکز هتل و رستوران نیز نشان داد که شرایط این مراکز در خردادماه ۱۳۹۹ با بهبود نسبی همراه شد که البته هنوز فاصله زیادی با بهبود کامل وجود داشت. درآمد این مراکز در خردادماه ۱۳۹۹ تقریباً معادل نیمی از دوره مشابه سال قبل بود و انتظار می‌رفت در فصل تابستان باز هم افزایش یابد. [۲۸]

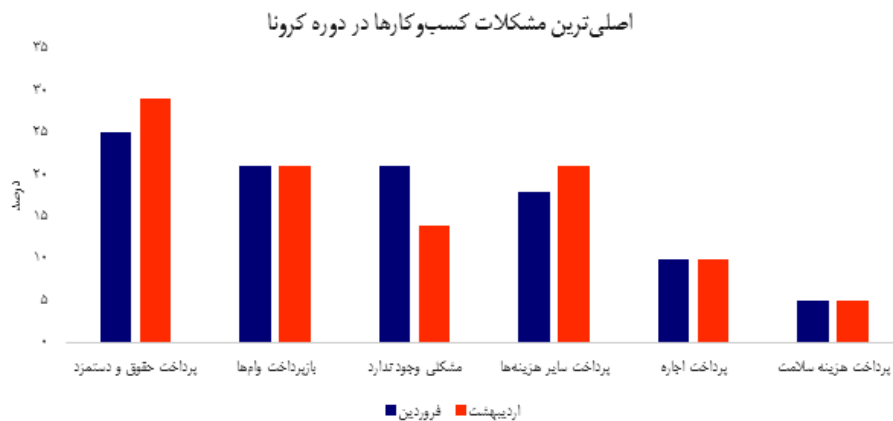
مطالعه صورت گرفته توسط مرکز آمار ایران در مورد تاثیر کرونا بر کسب‌وکارها نیز که در سال ۱۳۹۹ منتشر شد نشان داد که در اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۹ نسبت به ماه قبل حدود ۷ درصد از کسب‌وکارها بازگشایی شدند و شرایط فعالیت بهبود یافت. البته باید توجه داشت که در اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۹ بیش از ۴۰ درصد فعالیت‌ها همچنان تعطیل بود یا با کمتر از نیمی از ظرفیت در حال فعالیت بودند. [۲۸]

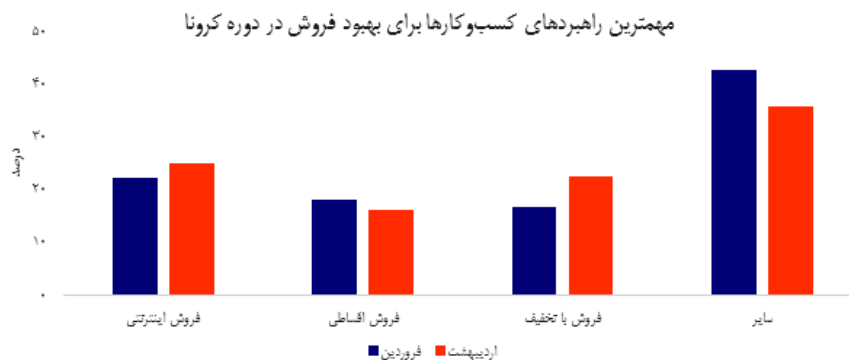
شرایط اشتغال بنگاه‌ها نیز در اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۹ متأثر از افزایش بازگشایی‌ها، بهبود یافت. به شکلی که تنها ۲۰ درصد کسب‌وکارها نسبت به دوره قبل از کرونا تعدیل نیروی کار داشتند. هرچند، راستی‌آزمایی اظهارات صاحبان مشاغل، اساساً امکان‌پذیر نیست اما بهبود شرایط در اردیبهشت نسبت به فروردین ۱۳۹۹ کاملاً مشهود بود. [۲۸]

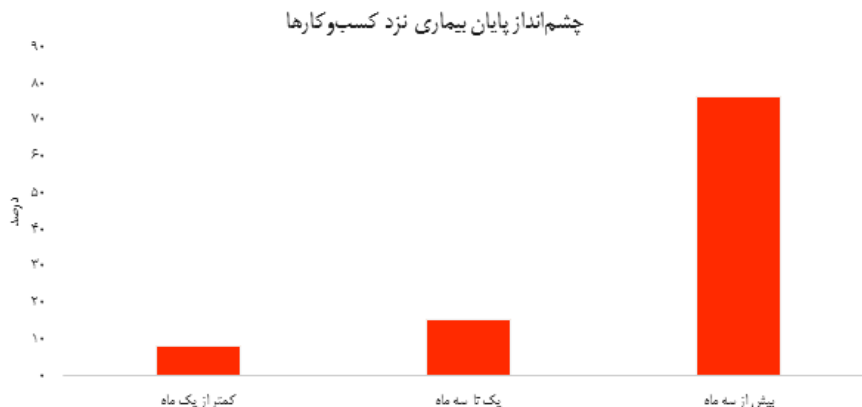
پرداخت حقوق و دستمزد مهمترین مشکل کسب و کارها در اردیبهشت ماه ۱۳۹۹ بود که البته نسبت به ماه قبل، شرایط آن نامساعدتر شد. مشکلات مربوط به پرداخت سایر هزینه‌ها نیز در این دوره تشدید شد، و در مجموع به نظر می‌رسد که بنگاه‌ها در شرایط پساکرونا به صورت جدی نیازمند کمک‌های دولت نظیر اعطای تسهیلات ارزان‌قیمت و امهال معوقات بانکی هستند. [۲۸]

بررسی راهکارهای بهبود شرایط که در دوره کرونا توسط کسب و کارها اتخاذ شده نشان می‌دهد که فروش اینترنتی و فروش با تخفیف، دو مورد از مهم‌ترین روش‌ها بوده‌اند. البته به نظر می‌رسد که اعطای تخفیف‌های قیمتی در اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۹ نسبت به سایر روش‌ها رواج بیشتری داشت. پیامد مهم این موضوع در سطح کلان آن است که احتمالاً بسیاری از کسب و کارها جهت مدیریت شرایط افت تقاضا در دوره کرونا، اقدام به کاهش یا حداقل تثبیت قیمت‌های خود کرده‌اند و این موضوع می‌تواند در ثبت نرخ‌های پایین تورم طی ماه‌های اخیر موثر بوده باشد. بر این اساس انتظار می‌رود که نرخ تورم به تدریج طی ماه‌های آتی (و با تحریک و بازگشت تقاضا) افزایش یابد. [۲۸]

در نهایت چشم‌انداز حدود سه-چهارم از کسب و کارها در مورد شرایط بیماری کاملاً منطقی بود و انتظار بازگشت شرایط نرمال اقتصادی طی یک فصل آتی (تابستان ۱۳۹۹) را نداشتند. داشتن چشم‌انداز منطقی از شرایط پیش‌رو می‌تواند زمینه مناسبی برای اتخاذ راهکارهای مناسب مدیریت کسب و کار ایجاد کند. [۲۸]

در شرایط پایداری بیماری کرونا به نظر می‌رسد که تطبیق با شرایط فعلی و آتی تقاضا، مهم‌ترین راهکاری است که کسب‌وکارها باید در پیش گیرند. هر چند استفاده از روش‌هایی نظیر فروش اینترنتی می‌تواند از راهکارهای بهبود عملکرد کسب‌وکارها باشد اما شناسایی و ورود به حوزه‌هایی که با افزایش تقاضا مواجه شده‌اند، نظیر تولید و توزیع تجهیزات حفاظت فردی (ماسک) یا سرگرمی‌های آنلاین (پخش آنلاین فیلم)، نیز می‌تواند از استراتژی‌های میان‌مدت کسب‌وکارها برای بهره‌گیری از فرصت‌های ایجاد شده در دوره کرونا باشد. تعویق تقاضا نیز مساله مهمی است که شناسایی آن می‌تواند فرصت‌های مناسبی برای کسب‌وکارها ایجاد کند. به نظر می‌رسد که مساله بارداری و فرزندآوری نیز یکی از همین حوزه‌هاست که در سال ۹۹ با کاهش روبرو بوده و در مقابل در سال ۱۴۰۰ رشد خواهد داشت و این مساله می‌تواند بر تقاضا برای محصولات و خدمات مرتبط با بارداری، نوزادان و کودکان موثر باشد. کاهش ترافیک ورودی به سایت "نی‌نی‌سایت" به عنوان سایت مرجع فرزندآوری و نگهداری از کودک، به خوبی گویای کاهش تقاضا برای اینگونه خدمات و محصولات در ماه‌های اخیر است. [۲۸-۲۰]

۵. پیشینه پژوهش

هر چند، مدت زمانی زیادی از همه‌گیری کرونا نگذشته و فرصت چندی برای انجام تحقیقات همه‌جانبه و جامع در خصوص بررسی تأثیر کرونا بر ابعاد مختلف زندگی اجتماعی شهروندان در کشورهای مختلف وجود نداشته، اما در همین مدت کوتاه چندین پژوهش ارزشمند در ایران در این خصوص انجام شده که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره می‌گردد:

مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (ایسپا) به سفارش مرکز مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران طی همین دوره زمانی نسبتاً کوتاه سه نظرسنجی گسترده از مردم تهران در خصوص اثرات همه‌گیری کرونا را به صورت تلفنی و در سطح شهر تهران انجام داد. در مرحله اول، محورهای مثل مهم‌ترین منابع کسب اخبار کرونا، ارزیابی تبلیغات و اطلاع رسانی محیطی در ارتباط با شیوع بیماری، ارزیابی عکس‌العمل‌های احتمالی مردم در هنگام مشاهده علائم ابتلا به کرونا، دسترسی به اقلام بهداشتی مثل ماسک و محلول‌های ضدعفونی، بررسی عادلانه بودن ارائه خدمات درمانی، و میزان رضایت از عملکرد دولت و نهادهای عمومی مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفت. در نوبت‌های دوم و سوم نظرسنجی، علاوه بر محورهای یاد شده در نوبت اول، سؤالاتی در خصوص میزان تأثیرگذاری کرونا بر سطح درآمد پاسخ دهندگان، میزان ترس از شیوع بیماری، برنامه پاسخگویان برای مسافرت، میزان پایبندی به دستورالعمل‌های بهداشتی، و میزان اعتماد مردم به آمارهای رسمی منتشر شده از کرونا توسط دولت و رسانه‌های عمومی مطرح گردید. البته از آن‌جا که کارفرمای اصلی این پروژه شهرداری تهران بود، میزان

اطلاع پاسخگویان از اقدامات شهرداری تهران در زمان همه‌گیری کرونا و رضایت مردم از عملکرد مجموعه شهرداری تهران به صورت ویژه مورد بررسی قرار گرفت.

محمد فاضلی با تکیه بر سرمایه اجتماعی و سوابق و روابط خود، در جهت فراهم ساختن داده‌ها و اطلاعات لازم برای سیاست‌گذاری‌های کلان کشور برای مقابله با همه‌گیری کرونا، از مخاطبان خود در فضای مجازی نظرسنجی کرد، که نتایج این نظرسنجی‌ها در دو مقطع و در قالب گزارش "پژوهشی سریع در باب ابعاد اجتماعی کرونا" در اسفند ۱۳۹۸ و "پیمایش ابعاد اجتماعی ویروس کرونا" در فروردین ماه ۱۳۹۹ منتشر نمود. اطلاعات گردآوری شده مورد استفاده در هر دو گزارش با استفاده از فضای مجازی و شبکه اجتماعی تلگرام بوده است. یافته‌های این گزارش‌ها هرچند با سوگیری‌هایی همراه بود اما در مجموع نزدیک به واقعیت‌های موجود در جامعه ارزیابی گردید. در گزارش نخست که با استفاده از داده‌های محدودتری به دست آمده، ارزیابی مردم از خط بحران کرونا، برآورد آن‌ها از طول مدت درگیری با بیماری، و ارزیابی از عملکرد دولت در این حوزه، از پاسخ دهندگان سؤال شد. بخشی از گزارش به بررسی میران رعایت و پایبندی پاسخ دهندگان به رعایت دستورالعمل‌های بهداشتی و پزشکی پرداخته، اما بخش اصلی گزارش به اقدامات و تصمیمات پاسخگویان در خصوص مسافرت در دوران کرونا پرداخت [۲۲].

در گزارش دوم با بهره‌گیری از اطلاعات جمع‌آوری شده از بیش از ۲۴۰۰۰ پرسشنامه تکمیل شده در فضای مجازی به فعالیت‌های اجتماعی پاسخگویان در ایام قرنطینه داوطلبانه پرداخته، و این موضوعات به تفصیل بررسی شده‌اند. مقایسه عملکرد دولت ایران در مقابل عملکرد سایر دولت‌ها، ارزیابی میزان تاب‌آوری اقتصادی جامعه در مقابل بحران کرونا، تحلیل نیازمندی جامعه به حمایت اقتصادی و ... از دیگر مواردی بودند که در این گزارش ارزیابی شدند [۲۳].

در اسفندماه ۱۳۹۸، دفتر مطالعات فرهنگی جهاد دانشگاهی یک سری دست‌نوشته‌ها را با عنوان "جستارهایی در پیامدهای فرهنگی و اجتماعی شیوع ویروس کرونا در ایران"، منتشر کرد، که به چهار موضوع پرداخته است: کرونا و موضوع الهیات امروزی - بحران کرونا، خودآیینی جامعه در شرایط سیاست‌زدگی و فرسودگی سرمایه اجتماعی - امتناع، مراقبت، چارچوب نظری بر مصیبت جمعی کرونا - پیامدهای اجتماعی و فرهنگی بیماری کوید-۱۹. در یادداشت‌های مربوط به پیامدهای اجتماعی و فرهنگی ویروس کرونا، به مواردی مثل جابجایی در تقدم الگوهای درمان و پیشگیری، کم شدن اعتماد جامعه به اخبار و اطلاعات ارائه شده از کانال‌ها و رسانه‌های رسمی، شیوع افسردگی، اضطراب و استرس به دنبال همه‌گیری کرونا، تشدید احساس بی‌عدالتی در جامعه به دنبال نابرابری در دسترسی به خدمات درمانی و به وجود آمدن تناقضات رفتاری در رسانه‌ها با در نظر گرفتن دو اصل ضرورت اطلاع‌رسانی صریح و صحیح به جامعه و سیاست‌های محدود کننده انتشار آمار و ارقام درست، به عنوان پیامدهای مهم شیوع بیماری کرونا مورد اشاره قرار گرفته‌اند [۲۰-۱۸].

ایمانی جاجرمی (۱۳۹۹) در تحقیقی بیان می‌کند: تشویق به رعایت فاصله‌گذاری اجتماعی و قرنطینه خانگی علاوه بر جلوگیری از شیوع ویروس کرونا در جامعه، تبعاتی نیز به همراه دارد که می‌توان با ایجاد برنامه‌های مدون در فضای مجازی روحیه افراد را از نظر روانی در سطح مطلوب نگاه داشت. وی اشاره می‌کند، توجه مسئولین به تمام آحاد جامعه، بخصوص گروه‌های آسیب‌پذیر مثل مهاجران و معتادان باید بیشتر از گذشته شود، چرا که آسیب‌های اجتماعی ناشی از انزوای خانگی و بیکاری ضربه‌های سنگین‌تری به این قشر از افراد وارد می‌کند. به عقیده وی، جلب مشارکت مردمی راهکار مناسبی در جهت تأمین بخشی از معیشت افراد آسیب‌پذیر جامعه محسوب می‌شود [۶].

مدرس خیابانی (۱۳۹۹) در مطالعه‌ای، اخبار منتشر شده مربوط به بیماری کرونا را در دو خبرگزاری همشهری آنلاین و ایسنا در بازه زمانی مرداد تا آبان ماه ۱۳۹۹ بررسی کرد و به این نتیجه رسید که الگوی اصلی این اخبار در هر دو خبرگزاری با توجه به تشابه میزان و نوع و نمونه هر دو پیکره، "مقابل با کرونا" یا "مبارزه با کرونا" بوده که نشان از اهمیت اطلاع‌رسانی اخبار کرونا به اقشار مختلف مردم و افزایش سطح آگاهی آن‌ها در این خصوص دارد [۱۱].

معیدفر (۱۳۹۹) در پژوهشی چهار گام اصلی را برای فائق آمدن بر مسأله اجتماعی کرونا برشمرده که عبارتند از: بیان شفاف واقعیت‌ها از سوی مسئولان به نخبگان و آحاد مختلف جامعه مردم و اعلام خطر جدی برای وضعیت موجود -ایجاد ذهنیت مشترک در میان سیاست‌گذاران، نخبگان و مردم -توجه علمی و عقلی در مواجه با مسأله اجتماعی کرونا و پرهیز از به کارگیری تقدیرگرایانه جبری -عزم عمومی برا آغاز مبارزه مشترک و همه جانبه از طریق همگام شدن مسئولان، نخبگان و مردم.

عظیمی (۱۳۹۹) در تحقیقی به این نتیجه رسید که جایگاه واقعیت اجتماعی و بر ساخت گرایی در واکاوی پدیده شیوع کرونا نشان می‌دهد که این ویروس یک واقعیت طبیعی بوده و بیماری ناشی از آن هم یک واقعیت زیستی (بیولوژیک) محسوب می‌گردد که در این مسأله امنیت فرد منوط و مشروط به امنیت جمع (جامعه) می‌باشد. وی در این پژوهش چنین استدلال می‌شود که قدرت‌های ساختاری در برخورد با مسأله اجتماعی کرونا می‌بایست به سمت و سویی حرکت کنند که باعث فعال‌سازی ایده‌پردازی خلاق در میان کنشگران اجتماعی و اجرای آن‌ها شده و فرصت طرح و ارائه ایده‌های نو و تازه را به همه آحاد مردم از جمله کادر درمان و سلامت داد تا بتوان از این فرصت فعال‌سازی علت‌های ساختاری در تمامی زمینه‌های فرهنگی، توزیعی و نهادی در جامعه توسط ویروس کرونا که نظام سلامت هم جزئی از آن‌ها محسوب می‌گردد، به نحو احسن استفاده نمود. عظیمی در این پژوهش اشاره می‌کند، هر قدر ساختار نهادی علم در همه ابعاد آن (پزشکی، انسانی و فنی) از تسهیلات و امکانات بیشتری برای فعال شدن بهره مند باشد، امکان مبارزه با کرونا و تغییر ساختارهای آن عملی تر و مؤثرتر خواهد شد. در غیر این صورت ماندن در خانه به تنهایی راهگشا نخواهد بود [۵].

۶. نتایج و یافته های پژوهش

با توجه به بررسی انجام شده در ایران و سراسر جهان بحران همه گیری کرونا طی همین مدت کوتاه تأثیرات بسیاری عمیقی در ساختارهای اجتماعی جوامع و سبک زندگی و باورهای افراد بر جای گذاشته که ممکن است این اثرات تا سالیان درازی در نسل های فعلی و آتی برجای بماند. جایگاه واقعیت اجتماعی و بر ساخت گرایی در واکاوی پدیده شیوع کرونا نشان می‌دهد که این ویروس یک واقعیت طبیعی بوده و بیماری ناشی از آن هم یک واقعیت زیستی (بیولوژیک) محسوب می‌گردد که در این مسأله امنیت فرد منوط و مشروط به امنیت جمع (جامعه) می‌باشد. کرونا علاوه بر تأثیرات منفی که بر اقتصاد و زندگی مردم سراسر جهان داشت، اما اثرات مثبت زیست محیطی را به ویژه در کشورهای صنعتی پیشرفته جهان به دنبال داشته است. به عنوان مثال می‌توان به توقف اجباری تولید گازهای گلخانه ای، آلاینده های خطرناک هوا، پسماندها و فاضلاب های صنعتی و توقف تخریب منابع طبیعی و جنگل ها، کاهش مصرف سوخت های فسیلی، کاهش تردد وسایل نقلیه، تعطیلی یا کاهش شدید سفرهای بین شهری غیر ضروری و سفرهای هوایی و احیای گونه های گیاهی و جانوری که تا پیش از این در معرض خطر انقراض کامل قرار داشتند، اشاره کرد. تشویق به رعایت فاصله گذاری اجتماعی و قرنطینه خانگی علاوه بر جلوگیری از شیوع ویروس کرونا در جامعه، تبعاتی نیز به همراه دارد که می‌توان با ایجاد برنامه های مدون در فضای مجازی روحیه افراد از نظر روانی در سطح مطلوب نگاه داشت. جلب مشارکت مردمی راهکار مناسبی در جهت تأمین بخشی از معیشت افراد آسیب پذیر جامعه محسوب می‌شود.

براساس آخرین نظرسنجی جهانی ۶۳ درصد از پاسخ دهندگان در سراسر جهان عنوان کردند که قیمت مواد غذایی و لوازم خانگی در کشور آن‌ها از زمان شیوع ویروس کرونا افزایش یافته است، که در این میان کشورهای آژانتین و ترکیه با ۸۶ درصد بیشترین میزان افزایش قیمت مواد غذایی را داشتند. این در حالی است که افزایش قیمت مواد غذایی در ایران با توجه به نرخ بالای تورم و تحریم‌های همه جانبه نظم پولی و بانکی کشور طی دوره کرونا ظاهراً خیلی بیشتر از سایر کشورها بوده است و در پاره‌ای اقلام مانند گوشت و مواد پروتئینی، برنج، لبنیات، از زمان اعلام رسمی همه‌گیری کرونا در اسفند ماه ۱۳۹۸ تا اردیبهشت ماه ۱۳۹۹ حتی به بیش از ۱۲۰ درصد هم رسیده است.

تولید ناخالص جهانی نیز در فصل اول ۲۰۲۰ حدود ۱،۵ واحد درصد کاهش یافت که البته به دلیل عدم رشد قابل ملاحظه بیماری طی دو ماه اول سال بود و برای فصل دوم انتظار می‌رفت کاهش تولید ناخالص جهانی حداقل دو برابر شود. شاخص‌های حمل و نقل شهری نیز بیانگر آن بود که وضعیت جابجایی شهروندان در شهرهای اروپایی، بهبود بهتری داشت. در نهایت افت ۳،۳ درصدی تولید ناخالص داخلی اروپا در فصل اول ۲۰۲۰ گویای آن بود که احتمالاً در فصل بعد کاهش تولید در این قاره به بیش از منفی ۵ درصد می‌رسد. البته بهبود تدریجی شرایط قرنطینه در این قاره می‌توانست روند خروج از شرایط نامساعد را طی فصل سوم و چهارم تسریع کند.

عملکرد اقتصادی فصل اول (۲۰۲۰) ایالات متحده معادل کاهش ۵ درصدی تولید بود که پس از چین، بیشترین افت رشد اقتصادی را داشت. البته به دلیل وقفه زمانی ورود بیماری به ایالات متحده، انتظار می‌رفت شرایط این کشور در فصل دوم ۲۰۲۰ به مراتب بدتر شود و افت تولید ناخالص داخلی حتی می‌توانست تا رقم منفی ۸ درصد نیز کاهش یابد. شرایط بازارهای مالی نیز علی‌رغم کاهش نسبی نوسانات و ریزش‌های اولیه هنوز به وضعیت عادی بازنگشت. شاخص‌های ریسک هنوز هم در بالاترین سطوح یک دهه اخیر قرار دارند و هنوز هیچ یک از شاخص‌های سهام معتبر نتوانسته‌اند به سطوح پیش از بحران بازگردند. اسپانیا، فرانسه و ایتالیا بدترین عملکرد بازار سهام را داشته‌اند.

نرخ برابری ارز در مقابل دلار نیز برای بسیاری از کشورها روند نزولی داشت و برای کشورهایی نظیر برزیل که با ابعاد بزرگ بحران بیماری مواجه شده‌اند و یا کشورهایی نظیر ترکیه که بدهی بیشتری دارند، انتظار تشدید این شرایط نامساعد وجود دارد. در مجموع احیای بازارهای مالی تا پایان سال ۲۰۲۱ امری بسیار نامحتمل می‌نماید. در اقتصاد داخلی نیز شرایط به شکلی بوده که شاخص مدیران خرید پس از دو ماه به محدوده بالاتر از ۵۰ بازگشته و در اردیبهشت ماه ۱۳۹۹ به حداکثر میزان خود در ۲۰ ماه گذشته رسید. بازگشایی شمار زیادی از کسب‌وکارها از اواخر فروردین ماه ۱۳۹۹ از جمله دلایل رشد قابل توجه در اردیبهشت ماه بود. بر همین اساس، انتظار می‌رفت که تداوم روند بازگشایی‌ها در خرداد و همچنین شروع تدریجی تقاضای سفر در این ماه، باعث بهبود وضعیت کسب‌وکارها شود.

مطالعه صورت گرفته توسط مرکز آمار ایران در مورد تاثیر کرونا بر کسب‌وکارها نیز که در سال ۱۳۹۹ منتشر شد نشان داد که در اردیبهشت ماه ۱۳۹۹ نسبت به ماه قبل حدود ۷ درصد از کسب‌وکارها بازگشایی شدند و شرایط فعالیت بهبود یافت. البته باید توجه داشت که در اردیبهشت ماه ۱۳۹۹ بیش از ۴۰ درصد فعالیت‌ها همچنان تعطیل بود یا با کمتر از نیمی از ظرفیت در حال فعالیت بودند. پرداخت حقوق و دستمزد مهمترین مشکل کسب‌وکارها در اردیبهشت ماه ۱۳۹۹ بود که البته نسبت به ماه قبل، شرایط آن نامساعدتر شد. مشکلات مربوط به پرداخت سایر هزینه‌ها نیز در این دوره تشدید شد، و در مجموع به نظر می‌رسد که بنگاه‌ها در شرایط پساکرونا به صورت جدی نیازمند کمک‌های دولت نظیر اعطای تسهیلات ارزان قیمت و امهال معوقات بانکی هستند.

در جامعه در حال گذار و در حال توسعه ایران که روابط و مناسبات اجتماعی و بویژه مناسبات قدرت در آن روز به روز پیچیده تر می شود، مسائل اجتماعی تبدیل به موضوعی پیچیده و چند بعدی شده که شناخت دقیق و همه جانبه آن نیاز به همفکری و کنکاش عمیق فکری و علمی دارد. مسائل اجتماعی بی شماری در هر جامعه ای بوجود دارد که بستگی به ساختار اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی و پیشینه تاریخی آن جامعه دارد و برای برطرف کردن این مشکلات یا دست کم، کاهش اثرات آن ها در جامعه نیاز به شناخت و بررسی دقیق و علمی است. بررسی حوزه مسائل اجتماعی در کشور طی چند سال اخیر تبدیل به یکی از حوزه های مطالعاتی جدی و شاخص در عرصه آکادمیک و دانشگاهی شده است. به گونه ای که برای شناسایی و اولویت بندی مسائل عمده اجتماعی کشور و ارائه راهکارهایی برای مدیریت و برطرف کردن آن ها، رشته ها و گرایشات دانشگاهی متعددی بوجود آمده و سمینارها و همایش های زیادی جهت بررسی و تحلیل مسائل اجتماعی ایران تشکیل شده است.

در مجموع، همه گیری کرونا باعث تغییر الگوی خرید و مصرف، تغییر شرایط کاری، استفاده بیشتر از فضای مجازی و اینترنت، کاهش ساعات کاری حضوری، رونق و افزایش آموزش مجازی دانش آموزان و دانشجویان، کاهش شدید درآمد و حتی در پاره ای موارد بیکار شدن اقشار ضعیف و آسیب پذیر جامعه گردید. همه گیری کرونا باعث گذار از فردگرایی به جمع گرایی (احیای روحیه ایثارگری، و تقدم منافع جمعی بر منافع فردی و کنارگذاشتن فرد محوری و خودخواهی بخصوص در جوامع غربی) شده است. همه گیری کرونا باعث شد که مراسم و اعیاد و مناسک مهم مذهبی در سراسر جهان و کشورهای اسلامی و ایران از جمله برگزاری آئین های مذهبی مهم مسیحیان و یهودیان و مراسم حج، عید سعید فطر، نمازهای جمعه و جماعت، روز قدس، متوقف گردد که زمانی امری ناممکن تلقی می شد. به لحاظ روانی، همه گیری کرونا باعث ایجاد یک جو روانی ترس و نگرانی عمومی و وحشت از دست دادن عزیزان و اعضای خانواده و دوستان و آشنایان در میان مردم شد، به طوری که مردم از نظر روانی احساس وابستگی و دلبستگی بیشتری نسبت به اطرافیان خود به طور اخص و نسبت به تمامی هموعان به طور اعم پیدا کردند.

در بعد آموزشی، با وجودی که تعطیل شدن کلاس های حضوری برای دانش آموزان و دانشجویان، علی الخصوص دانش آموزان دوره ابتدایی که نیاز شدیدی به معلم و راهنمایی وی برای پیشرفت درسی و آموزشی دارند، در ابتدا یک معطل و آسیب جدی نگریسته شد، اما به تدریج و با عادت کردن دانش آموزان و دانشجویان و معلمان و اساتید آن ها به آموزش در فضای مجازی، وسعت و تأثیرگذاری آموزش مجازی افزایش قابل توجهی نسبت به آموزشی سنتی پیدا کرد. همه گیری کرونا ظرف چند ماهه اخیر باعث بوجود آمدن شیوه های نوین زیست اجتماعی در بستر شبکه های مجازی شد. امروزه، دید و بازدیدهای خانوادگی و اقوام، گفتگوها، همایش ها، سمینارها، مجالس ترحیم، عرضه محصولات جدید شرکت ها به بازار و حتی جلسات هیأت دولت و افتتاح پروژه های عمرانی در سراسر دنیا با استفاده از فضای مجازی و به صورت وبینار برگزار می گردد، که باعث تغییر سبک زندگی مردم از شیوه سنتی به زندگی مدرن و ارتقای سواد رسانه ای و سعی مردم در آشنایی هرچه بیشتر با فناوری های ارتباطی نوین بخصوص یادگیری از استفاده از گوشی های هوشمند تلفن های همراه و شبکه های اجتماعی مجازی شده است.

با همه گیری کرونا شیوه های گذراندن اوقات فراغت در خانواده ها هم دستخوش تغییرات اساسی شد. با این شرایط جدید، افراد اوقات بیشتری برای فراغت در اختیار دارند و سعی می کنند به بهترین شکل ممکن (با مطالعه، تماشای فیلم یا حضور در شبکه های اجتماعی) از آن بهره برداری کنند. در دوران کرونا مصرف دیجیتال در میان مردم تبدیل به خلاقیت دیجیتال شده و به جای استفاده کورکورانه از کالاها و خدمات فضای دیجیتال توانسته ایم از این فضای گسترده برای آموزش، امیدبخشی و فروش هدفمند محصولات و خدمات خودمان با یکدیگر بهره گیری نمائیم. این امر سبب شد تا در شرایط استرس و نگرانی

ناشی از بحران کرونا به حفظ و گسترش نشاط اجتماعی در جامعه کمک کند. با نگاهی به موضوع سرمایه اجتماعی و فضای مجازی، برخلاف نظر شماری از محققان دیگر، می توان تقویت سرمایه اجتماعی با عنوان فضای مجازی را یکی از جنبه های مثبت شیوع کرونا دانست که می تواند تمرینی جهت بازاندیشی و بر ساخت شرایط زیستن در موقعیت های دشوار و بحرانی باشد.

در مجموع می شود چنین بیان داشت که اثرات و تبعات همه گیری کرونا را می توان از جهاتی مختلفی از جمله فرهنگی، اقتصادی، زیست محیطی، روانی، مذهبی، فقهی و سیاسی مورد توجه و بررسی قرار داد. البته همان گونه که قبلا گفته شد، تمامی این اثرات را نمی شود منفی و ویران گر ارزیابی نمود، بلکه به جهاتی می توان ادعا کرد که همه گیری کرونا تا حدودی باعث کاهش مصرف سوخت های فسیلی، آلودگی های زیست محیطی، کاهش گازهای گلخانه ای و آلاینده ها، و نیز خلوت شدن شهرها و جلوگیری از رفت و آمدهای غیر ضروری، کاهش آمار تصادفات و مرگ و میر ناشی از آن و کاهش چشم گیر آمار مرگ و میر ناشی از آلودگی هوا و بیماری های تنفسی در سراسر جهان شده که از این منظر می توان به تجزیه و تحلیل این اثرات و استفاده از تجربیات جمعی به دست آمده برای بهبود الگوی مصرف و سبک زندگی مردم جهان بهره برداری بهینه نمود.

۷. پیشنهادات

به منظور کنترل هر چه سریعتر و مؤثرتر مسأله اجتماعی کرونا براساس یافته های به دست آمده در پژوهش حاضر و سایر مطالعات و پژوهش های انجام شده در این خصوص، پیشنهادات زیر ارائه می گردد:

الف) تعامل بیشتر دولتمردان و نخبگان با آحاد مردم به ویژه اقشار آسیب پذیر و کم درآمد جامعه همچون جامعه کارگری و کسبه و اصناف و افراد بیکار و نیازمند

ب) برنامه ریزی مدون برای بیان واقعیت های موجود و هشدارهای لازم بهداشتی و مراقبتی در مورد کرونا از طریق اطلاع رسانی به موقع و شفاف رسانه های گروهی و مطبوعات و اینترنتی

ج) گسترش و تقویت چتر حمایتی دولت برای افراد بیکار و بیمار، معتادان، اقشار آسیب دیده، زنان سرپرست خانوار با بسیج عمومی امکانات و بهره گیری از کمک های مردمی و خیرین و تعیین سبدهای حمایتی معیشتی و تغذیه ای برای این اقشار.

د) تقویت زیرساخت های ارتباط اینترنتی به ویژه در نقاط دور افتاده به همراه آموزش استفاده از شبکه های مجازی و اینترنت و گوشی های هوشمند موبایل برای استفاده از امکانات آموزش مجازی و بانکداری الکترونیکی.

ه) بازنگری در ساختار مدیریت بحران در جهت تصمیم گیری های سریع، کاربردی و مؤثر در شرایط بحران های اجتماعی مانند کرونا

و) تشکیل کمیته ای ذیل ستاد اقتصادی دولت به منظور پایش مرتب وضعیت بازار و اقتصاد جامعه و ارائه راهکارهایی جهت تکمیل و راه اندازی سامانه جامع انبارهای در سراسر کشور برای فراهم شدن امکان گزارش گیری در لحظه میزان ذخیره و موجودی و کسری انبارها و نیاز به واردات اقلام اساسی و جلوگیری از قاچاق کالاهای اساسی

ز) افزایش کارایی الگوها و شیوه های کنترل قیمت در بازار تأمین به موقع نیازهای بازار، جلوگیری از رانت خواری، احتکار و گران فروشی اقلام اساسی و بهداشتی، تسهیل در صدور مجوزهای فعالیت واحدهای تولیدی وجود شرایط و رفع موانع بروکراتیک و اداری

ح) ایجاد شرایط و پرداخت تسهیلات لازم برای توسعه و راه اندازی فروشگاه های مجازی صلاحیت دار برای کاهش نیاز مردم به خرید فیزیکی.

ت) پرداخت تسهیلات بلند مدت و کم بهره به واحدهای تجاری و تولیدی که به دلیل شرایط وخیم بحران کرونا توان پرداخت بدهی ها و چک های خود را ندارند. تمدید مدت بازپرداخت کلیه قبوض خدماتی مانند آب، برق، گاز، تلفن و سایر خدمات شهری برای اصناف و کسب و کارهای آسیب دیده از بحران کرونا. تمدید یا تجدید کلیه مجوزهای کسب و کار بدون نیاز به مراجعه حضوری به ادارات و مراجع.

منابع

- [۱] باهوش، علیرضا (۱۳۸۹). برساخت گرایی در فلسفه اخلاقی کانت. پژوهش های اخلاقی، ۱۱(۱)، ۲۶-۷.
- [۲] کانت، امانوئل (۱۳۶۹). بنیاد ما بعدالطبیعه اخلاق، ترجمه: حمید عنایت و علی قصیری، تهران: خوارزمی، چاپ اول.
- [۳] جی. مک کینلی (۲۰۱۵). برهان انتقادی و هویت نویسنده: برساخت گرایی اجتماعی به عنوان چارچوبی تئوریک برای نگارش دانشگاهی EFL. جستارهای انتقادی در مطالعات زبان، ۱۲، ۲۰۷-۱۸۴.
- [۴] موسوی، آرش و حسن احمدی (۱۳۹۹). بحران کووید-۱۹ و نظریه های سیاست گذاری عمومی. ترویج علم، ۱۱(۱۸)، ۴۵-۶۶.
- [۵] عظیمی رضا (۱۳۹۹) از واقعیت تا برساخت اجتماعی: نگاهی به کرونا و پیامدهای آن بر نظام سلامت
- [۶] ایمانی جاجرمی (۱۳۹۹) پیامدهای اجتماعی شیوع ویروس کرونا در جامعه ایران
- [۷] دنیای اقتصاد (۱۳۹۸). نقاط اصابت کرونا در جهان. ۱۳۹۸/۱۲/۲۱، ۴۸۴۷.
- [۸] اسنکدریان، غلامرضا (۱۳۹۹). ارزیابی پیامدهای ویروس کرونا بر سبک زندگی (با تأکید بر الگوی مصرف فرهنگی). فصلنامه علمی-تخصصی ارزیابی تأثیرات اجتماعی، ۲، ویژه نامه پیامدهای شیوع ویروس کرونا-کوید-۱۹. ۸۵-۶۵.
- [۹] موسوی، مهرداد سادات، ملکی، سمیه و سعید طاهریان (۱۳۸۵). تأملی مفهومی بر مسأله اجتماعی.
- [۱۰] عبدالحی، عادل و علی رحیمی (۱۳۹۹). برساخت اجتماعی کرونا و سیاست های مقابله با آن مطالعه موردی: کاربران فضای مجازی.
- [۱۱] مدرس خیابانی، شهرام (۱۳۹۹). تحلیل پیکره بنیاد اخبار مرتبط با بیماری کووید ۱۹ در مطبوعات ایران مطالعه موردی: مقایسه دو خبرگزاری همشهری آنلاین و ایسنا.
- [۱۲] گزارش مرکز پژوهش های مجلس (۱۳۹۹) در باره چالش های کرونا در خانواده ایران
- [۱۳] مرکز افکار سنجی دانشجویان ایران (ایسپا) (۱۳۹۹)
- [۱۴] طاهرنیا، مسعود و علیحسنوند (۱۳۹۹). پیامدهای اقتصادینا شیاز بیماری کووید ۱۹ -بر اقتصاد ایران؛ با تأکید بر اشتغال، فصلنامه همدمیریتپرستاریمقالهپژوهشی ۹(۳)، ۵۸-۴۲.

- [۱۵] مرکز افکارسنجی ناجا (۱۳۹۸ الف). طرح افکارسنجی نگرش های عمومی در مورد شیوع ویروس کرونا- موج اول. مؤسسه فرهنگی و هنری سنجش افکار امین.
- [۱۶] مرکز افکارسنجی ناجا (۱۳۹۸ ب). طرح افکارسنجی نگرش های عمومی در مورد شیوع ویروس کرونا- موج دوم. مؤسسه فرهنگی و هنری سنجش افکار امین.
- [۱۷] مرکز افکارسنجی ناجا (۱۳۹۹). طرح افکارسنجی نگرش های عمومی در مورد شیوع ویروس کرونا- موج سوم. مؤسسه فرهنگی و هنری سنجش افکار امین.
- [۱۸] جهاد دانشگاهی (۱۳۹۸ الف). گزارش نشست علمی پیامدهای فرهنگی و اجتماعی شیوع ویروس کرونا در ایران. دفتر مطالعات فرهنگی.
- [۱۹] جهاد دانشگاهی (۱۳۹۸ ب). جستارهایی در مورد پیامدهای فرهنگی و اجتماعی شیوع ویروس کرونا در ایران. دفتر مطالعات فرهنگی
- [۲۰] جهاد دانشگاهی (۱۳۹۸ ج). رصد دیدگاه ها، مواضع و تحلیل های جامعه شناسان و اندیشکندان ایرانی در خصوص مسائل فرهنگی و اجتماعی ایران؛ ویژه پیامدهای فرهنگی و اجتماعی شیوع ویروس کرونا در ایران. مرکز مطالعات فرهنگی.
- [۲۱] پژوهشگاه فرهنگ و هنر و ارتباطات (۱۳۹۹). مطالعه کشوری دیدگاه شهروندان در خصوص کرونا- موج اول. گروه افکارسنجی و مطالعات افکار عمومی دفتر طرح های ملی.
- [۲۲] فاضلی، محمد (۱۳۹۸). پژوهشی سریع درباره ابعاد اجتماعی بحران کرونا در ایران.
- [۲۳] فاضلی، محمد (۱۳۹۹). پیمایش ابعاد اجتماعی بحران کرونا در ایران.
- [۲۴] شهرداری تهران (۱۳۹۸ الف). نظرسنجی مردم تهران در مورد اپیدمی کرونا- موج اول. ایپسا.
- [۲۵] شهرداری تهران (۱۳۹۸ ب). نظرسنجی مردم تهران در مورد اپیدمی کرونا- موج دوم. ایپسا.
- [۲۶] شهرداری تهران (۱۳۹۸ ج). نظرسنجی مردم تهران در مورد اپیدمی کرونا- موج سوم. ایپسا.
- [27] Campbell, Stephen, R. (2002). Constructivism and the limits of reason. Studies in philosophy and education, 21. Kluwer Publishing
- [۲۸] شرکت سرمایه گذاری سامان مجد (۱۳۹۹). آخرین تصویر از آثار کرونا بر اقتصاد ایران و جهان.